

ANTİKİTEDEN GEÇ ORTA ÇAĞ'A MAPPAMUNDİ TÜRÜ HARİTALARDA MESKÛN DÜNYANIN DEĞİŞEN MERKEZİ*

Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU

Trabzon Üniversitesi
zeynepaliyazicioglu@trabzon.edu.tr
0000-0002-6993-5512

Öz

Mappamundi, Orta Çağ'da Avrupa'da yaygın olarak kullanılan dünya haritalarına verilen isimdir. Mappamundilerde dünyanın coğrafi özellikleri yanında yaratılıştan ahir zamana dünya tarihinde yaşanan ve yaşanacak önemli olaylar tasvir edilir. Nitekim, mappamundiler Orta Çağ Avrupa'sının zihin dünyasını yansıtan değerli kaynaklardır. Mappamundilerin üç önemli kaynak türü vardır: Antik Yunan ve Roma klasikleri, kutsal metinler ve çağdaş seyahatnameler. Bu kaynaklardan özellikle ilk ikisi kartografların dünya ve ekümen tasavvurunda önemli rol oynar. Antik Yunan müelliflerinin iddia ve görüşlerine uygun olarak ilk bin yıllık dönemde tasarlanan dünya haritalarında ekümenin merkezi Yunan Ya-

177

* Bu makale, "Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında (*Mappaemundi*) Meskûn Dünyanın Sınırları" başlıklı çalışmanın devamı niteliğindedir. Bkz. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 2 (2024). Her iki makale, Orta Çağ Avrupa'sında insanların zihnindeki ekümen sınırlarını, merkezdeki figürlerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu tasvirlerin arka planını incelemeyi amaçlamaktadır. Nitekim iki çalışma birbirini tamamlayıcı bir şekilde hazırlanmıştır.

rımadası'ndaki Delfi veya Roma İmparatorluğu'nun iddiasına göre Akdeniz'dir. İlk bin yılda kilise babalarının tefsir çalışmalarıyla Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğuna dair düşünce Hristiyan aleminde yayıldıysa da bu düşünce haritalara yansımada. Ancak Haçlı Seferleri sürecinde dünyanın merkezinin Kudüs olduğuna dair iddia çok sayıdaki haritalara yansıda. Kudüs merkezli mappamundiler izleyiciyi kutsal savaşa teşvik ediyordu. Bu çalışmada Antikiteden Geç Orta Çağ'a Avrupa'da çizilen dünya haritalarında ekümenin değişen merkezi incelenmiştir.

Anahtar Kelimler: Mappamundi, ekümen, Kudüs, Akdeniz, Delfi.

GİRİŞ

Antikiteden Orta Çağ'a Avrupa'da çeşitli türlerde haritalar çizilmiştir. Şehir, bölge, güzergâh haritaları yanında en yaygın tür, dünya haritalarıdır. Orta Çağ Avrupa'sında çizilen dünya haritaları *mappamundi* (çoğulu *mappaemundi*) terimiyle ifade edilir. Latince *mappa* (masa örtüsü veya peçete) ve *mundus* (dünya) kelimelelerinin bir araya gelmesiyle mezkûr terim doğmuştur. Mappamundi türü dünya haritalarında meskûn dünya (ekümen) "O" şeklinde tasvir edilirken içerisine çizilen "T" harfiyle kıtalar (Asya, Avrupa ve Afrika) birbirinden ayrılır. Haritalarda üç kıtayı birbirinden ayıran "T" şekli, üç ana su hattını simgeler (Afrika ile Asya arasında Nil Nehri, Afrika ile Avrupa arasında Akdeniz ve Avrupa ile Asya arasında Don Nehri). Üç kıtanın etrafı okyanusla çevrilidir. Günümüze ulaşan yaklaşık 1100 mappamundi türü dünya haritasının büyük bir kısmı T-O biçiminde çizilmiştir. T-O haritaları zaman zaman Y-O haritası olarak da adlandırılır. Bu 1100 mappamundi türü dünya haritasının çoğunluğu el yazması eserlerin içerisinde bir sayfayı ya da iki sayfayı kaplayacak şekilde tasarlanmıştır ve bunların büyük bir kısmı şablondur. Çok az sayıda mappamundi türü harita bir eserden bağımsız olarak büyük boyutlarda tasarlanmıştır.¹

Araştırmacılar, antikiteden Geç Orta Çağ'a mappamundi türü haritaların gelişimini dört ana evrede incelemiştir: 1) Geç Yunan-Roma ve patristik dönem (400-700): Bu dönemde coğrafya ve kartografya eserlerinin ana kaynakları Macrobius (395-423), Orosius (375/85-420) ve Sevellalı Isidore (560-636)'dir. Sevellalı Isidore'nin dört kıtadan oluşan dünya haritaları literatüre Isidore-haritaları ismiyle geçmiş ve mappamundiler içinde önemli bir sayıya ulaşmıştır. 2) Karolenj Rönesansı (700-1100): Bu dönem kilise kartografyasının altın çağı olarak yorumlanır. Bede (672-735), Liébanalı Beatus (730-785), Lambert of Saint Omer (c. 1050-1125) gibi önemli coğrafyacıların eserleri bu döneme aittir. 3) Yunanca ve Arapça Eserle-

1 David Woodward, "Medieval Mappaemundi," *The History of Cartography, Vol. 1: Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*, ed. J.B. Harley, D. Woodward (Chicago, London: University of Chicago Press 1987), 287; Anna-Dorothee von den Brincken, "Mappamundi," *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. J. Block Friedman, K. Mossler (New York, London: Routledge: 2000), 363; Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, "Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye'cûc ve Me'cûc (Gog ve Magog) Halkının/Ülkesinin Tasviri," *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi 7*, sy. 1 (2021): 4-5.

rin Tercümesi (1100-1300): Bu dönemde Batı Avrupa'da dünya tasavvuruna karşı ilgi artmış, Yunanca ve Arapçadan önemli coğrafya ve astronomi eserleri Latinceye tercüme edilmiştir. Batlamyus'un *Allmages't*inin tercümesi bu döneme denk gelir. Hereford, Psalter ve Ebstorf gibi büyük haritalar bu döneme aittir. 4) Geçiş Dönemi (1300-1460): Batlamyus'un koordinat sisteminin Avrupa'da kullanılmaya başlanması ve yeni keşif seferlerinin Asya ve Afrika kıyılarına dair getirdiği bilgiler bu dönemde portalan türü haritaların çizimini hızlandırdı. Portalan türü haritalarının sayısındaki artış, zamanla mappamundileri ortadan kaldırdı.²

Mappamundi türü dünya haritalarının genelinde yeryüzü cenneti, Âdem ve Havva, cennetten çıkan dört nehir, ahir zaman halkı Ye'cûc ve Me'cûc, Babil kulesi, Nuh Peygamberin gemisi, Şeba (Sebe) kraliçesi, Beytullahim'e giden üç magi, Sodom ve Gomore'nin yıkılışı, Mısır'daki piramitler, Kızıl Deniz'den geçiş, çölde ilerleyiş, vaat edilmiş toprakların on iki kabile arasında paylaşılması gibi kutsal metinlerde geçen kıssalar resmedilmiştir. Ayrıca, havarilerin mezarları, haritalarda sıklıkla gösterilmiştir. Havarî mezarlarıyla Hristiyan müminlere, Mesih'in dirilip ikinci kez dünyaya gelmeden önce Hristiyanlığı yaymak amacıyla seyahat etmeleri ve Hristiyanlığı hâkim kılmalarının gerekliliği mesajı verilmek istenmiştir. Mappamundilerin bir özelliği de sadece coğrafyayı³ değil zamanı da resmetmeleridir. Kartograflar, dünya haritalarında, dünyanın yaratılışı ve kıyamet arasındaki zaman dilimini tasvir etmişlerdir. Kutsal metinlerde geçen dünyevi cennet,

2 Jens Eike Schnall, "World Maps," *Handbook of Medieval Studies: Terms-Methods-Trends*, ed. Albrecht Classen (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010), 2138-2139.

3 Orta Çağ Avrupa'sında ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve hatta kişiden kişiye değişen bir dünya algısı vardı. Bu farklılığın sebebi meskûn dünya hakkındaki bilgi seviyesiyle açıklanabilir. Nitekim, araştırmacı Wright, Orta Çağ'da çizilen dünya haritalarının bilgi düzeyini kabaca şu şekilde sınıflandırmıştır: 1) İyi bilinen bölgeler: Batı Avrupa'daki Hristiyanların aktif ticaret yaptığı, diplomatik temas kurduğu, dini, askeri ve bilimsel girişimlerinin olduğu bölgeler iyi biliniyordu. Bu bölgelere ulaşan yollar, güzergahlar ve bölgenin coğrafi özellikleri kitaplarda ve haritalarda doğru bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu bağlamda Elbe Nehri ve Macaristan'ın batısını içeren Avrupa coğrafyası haritalarda büyük ölçüde doğru gösterilmiştir. Ayrıca Bizans başkentine giden kara yolu, Akdeniz kıyıları ve Kutsal Topraklar da haritalarda ayrıntılı ve doğru gösterilmiştir. 2) İyi bilinen bölgelerin ötesi: Bu bölgeler seyahat raporları, tüccarların verdiği şifahi bilgiler ile edebi kaynaklardan elde edilen klasik verilere dayanılarak tasvir edilmiştir. Batı Asya'nın uzak kısımları, kuzey Afrika, İskandinavya ve Grönland bu kapsamda değerlendirilir. 3) Bilinmeyen dünya: Orta Çağ Avrupa insanı için ikinci bölgenin ötesi bilinmeyen bir dünyadır. Hindistan, Rusya ve kuzey İskandinavya bu kapsamda değerlendirilir. John Kirtland Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades: A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe* (New York: American Geographical Society, 1925), 256-257.

haritalarda zamanın ve mekânın başlangıcını simgeleyerek en doğuda resmedilirken, ekümenin merkezi Kudüs'te Mesih'in dirilişi tasviriyle ahir zaman vurgulanmıştır. Haritalarda, yaratılıştan ahir zamana dünyevi cennet ile Kudüs arasında genellikle Nuh Peygamberin gemisine dair tasvir yer alır. Nitekim bir mappamundi; dağları, şehirleri, insanları, hayvanları resmederken ayrıca Hristiyan inancının nereden geldiği ve nereye gittiğini gösteren kurtuluşun tarihini de içerir.⁴

Bu çalışmada Orta Çağ Avrupa'sında çizilen T-O biçimindeki dünya haritalarında meskûn dünyanın değişen merkezi incelenecektir. Antik Yunanlar için meskûn dünya Atlantik ve Pasifik arasında kalan bölge ve ekvator ile yaşama elverişsiz kuzey kutup dairesi arasındaki sabit coğrafya idi.⁵ Antik Yunanlar bu bölgeyi ekümen olarak tanımlamışlardır. Ekümen (*oikoumene*) terimi Grekçedir ve “meskûn dünya” ya da “bilinen dünya” anlamına gelir. Antik Yunan'da ekümen kavramı, insanların karşılıklı iletişim içinde ve uyumlu bir şekilde yaşadıkları bölge anlamında kullanılmıştır. Grekçe *oikoumene* kelimesi, MS IV. ve V. yüzyıllarda Roma dünyasında da kullanılmaya başlanmıştır. İlk Hristiyan kilise babaları, Geç Antik Çağ'da yapılan sinodları “ekümenik konsil” olarak adlandırmıştır. Teolog Sevilleli Isidore, yerküreyi (*orbis*), daima ekümen, yani insanların yaşadığı bir dünya şeklinde tanımlamıştır. Nitekim, Hristiyan dünyada mezkûr terim, ilk zamanlar *Kitab-ı Mukaddes*'in bilindiği coğrafi alan ve daha sonra Hristiyan alemi anlamında kullanılmıştır.⁶ Roma tarih yazımında ekümen denilen bölge genellikle karanın sonu (*finis terrae*) ile biter ya da “dünyanın sınırları” ile yani okyanusla çevrilidir. Romalılar *oikoumene* terimine karşılık “Roma dünyası” anlamında “orbis terrarum Ro-

4 Felicitas Schmieder, “The Globe as Mappa Mundi? Reflections on Terrestrial Globes from around 1500,” *Geography and Religious Knowledge in the Medieval World*, ed. Christoph Mauntel (Berlin, Boston: De Gruyter 2021), 164-165; W. L. Bevan, *Medieval Geography: An Essay in Illustration of the Hereford Mappa Mundi* (London: E. Stanford, Charing Cross. 1873), xxiv; Marina Münkler, *Erfahrung des Fremden: Die Beschreibung Ostasiens in den Augenzeugenberichten des 13. und 14. Jahrhunderts* (Berlin: Akademie Verlag, 2000), 162.

5 Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni, Birinci Cilt: İslam'ın Klasik Çağı*, çev. Berkay Ersöz (Ankara: Phoenix, 2021), 151.

6 Silke Diederich, “Oikoumene im Wandel – Isidor von Sevilla,” *Vermessung der Oikoumene: Mapping the Oecumene*, ed. K. Geus, M. Rathmann, (Berlin, Boston: De Gruyter, 2013), 260; Stephen McKenzie, “Conquest Landmarks and the Medieval World Image: A Study in Cartography, Literature and Mythology” (Doktora Tezi, University of Adelaide 2000), 8.

manus” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeyle Roma politik sisteminin hâkim olduğu saha vurgulanmış olur.⁷

Dünyanın veya ekümenin merkezi düşüncesi tarih boyunca gündemde olmuş bir konudur. Merkezde veya merkeze yakın bir yerde yaşama iddiası bir toplumun kendi kültürünün perspektifinden dünyanın geri kalanını etnosentrik bakış açısıyla değerlendirme isteğiyle açıklanabilir.⁸ Nitekim, ekümenin sınırlarını kendi coğrafyalarına göre belirleyen Yunanlar, Delphi (Delfi)’yi dünyanın merkezi görürken, İskandavyalılar Asgard’ı, Hindular Meru Dağı’nı, Babilliler Nippur’u ekümenin merkezine yerleştirmişlerdir.⁹ Mappamundi türü haritalarda ekümenin merkezi, haritanın amacını vurgulama noktasında önemli bir rol oynar. Bu çalışmada, Geç Antik Çağ’da Akdeniz’e hâkim olan Roma’nın merkeze yerleştirildiği dünya haritalarından, Hristiyanlığın Avrupa’da yayılması ve güçlenmesiyle ekümenin merkezinin Kudüs’e kayma süreci mercek altına alınacaktır. Çalışmada kullanılan haritaların tam hali makalenin sonuna eklenmiştir. Makale içinde sadece haritaların merkezinde yer almış simgeler verilmiştir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan haritalar, çizildiği tarihler, ekümenin merkezi ve bu merkezin simgesi tablo halinde makale sonuna eklenmiştir. Nitekim bu tablo üzerinden okuyucu, tarihi süreçte mappamundi türü haritalarda meskûn dünyanın merkezinin Akdeniz’den Kudüs’e kaydığını açık bir şekilde görülebilecektir.

1. AKDENİZ YA DA DELFİ (DELPHOI)

Antik Yunan müellifleri ve coğrafyacıları dünyanın merkezinin Yunan Yarımadası olduğuna, Yunan Yarımadası’nın merkezinin ise Delfi olduğuna inanıyorlardı. Antik Yunanlar, dünyanın merkezini “göbek” manasına gelen “omphalos” terimiyle ifade etmişler ve Delfi’de inşa edilen Apollon Tapınağı’nın dünyanın göbeği olduğuna inanmışlardır.¹⁰ Akdeniz’i merkez edinen Roma İmpara-

7 Anna-Dorothee von den Brincken, “Oikoumene,” *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia* (New York, London: Routledge, 2017), 458.

8 Folker Reichert, “Nabel der Welt, Zentrum Europas und doch nur Peripherie? Jerusalem in Weltbild und Wahrnehmung des späten Mittelalters,” *Zeitschrift für Historische Forschung* 38, no. 4 (2011): 561.

9 Wright, *The Geographical Lore*, 259.

10 Jennifer Finn, “The Center of the Earth in Ancient Thought,” *Journal of Ancient Near Eastern History* 4, no. 1-2 (2017): 180-181; Mehmet Özhanlı, “Side Apollon Kehanet Merkezi ve Omphalos Taşı,” *Colloquium Anatolicum*, sy. 13 (2014): 261.

torluğu, mezkûr denize “bizim deniz” anlamında “mare nostrum” demiştir. Roma’yı ise dünyanın merkezi (*caput mundi*) ve başkenti görmüşlerdir. Ancak bu merkezilik iddiası coğrafya ile sınırlı değildir.¹¹ Tarihte, Akdeniz’in tüm kıyılarına hükmeden tek güç Roma’dır. Roma zamanında iç deniz haline gelen Akdeniz’in sahil şehirleri deniz yoluyla hızlı ve ucuz bir şekilde birbirine bağlanmıştır. Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarını da Akdeniz birleştirmiştir.¹² Nitekim, Roma merkezci anlayışla kartograflar, Antik Çağ’dan Haçlı Seferleri’ne kadar Akdeniz’i genellikle ekümenin merkezinde konumlandırmışlardır.

İlk bin yılda çizilen mappamundi türü haritaların merkezinde genellikle Roma’yı temsilen Akdeniz, bir kısmında ise Delfi vardır. Akdeniz merkezli dünya haritalarının en yaygın versiyonu Beatus’a aittir. VIII. yüzyılda yaşamış keşiş ve teolog Liébanalı Beatus (730-785), Santo Toribio de Liébana Manastırı’nın başrahibiydi. Beatus, kilise babalarının görüşlerinden yola çıkarak kıyamete dair fikirlerini on iki ciltlik resimli bir el yazması eserde derlemiştir (*Commentaria in Apocalypsin*). Eseri, 776 ila 786 yılları arasında yazdığı tahmin edilir.¹³ Beatus’un 28 adet resimli el yazması günümüze ulaşmıştır. Bunlardan X. ve XIV. yüzyıllar arasında istinsah edilen 16 kopya, mappamundi türü bir dünya haritası içerir. Haritaların esere eklenmesinin sebebi Mesih’in mesajının dünyaya yayıldığını göstermektir. Günümüze ulaşan 16 adet haritadan üç tanesinde 12 havarinin büstü farklı bölgelerde resmedilmiştir.¹⁴ Beatus’un

11 Roma’nın sosyal, psikolojik ve coğrafi merkeziliği konusunda detaylı bilgi için bkz. Filippo Carlà-Uhink, “*Caput Mundi: Rome as Center in Roman Representation and Construction of Space*,” *Ancient Society* 47 (2017): 119-157.

12 Chris Wickham, *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000* (London: Allen Lane, 2009), 23.

13 Beatus’un günümüze ulaşan el yazmalarındaki haritaların büyük bir kısmı oval, az sayıdaki dairesel dünya haritasıdır. *Die ältesten Weltkarten, 1. Heft. Die Weltkarte des Beatus (776 n. Chr.)*, yay. haz. Konrad Miller (Stuttgart: Jos. Roth’sche Verlags-handlung, 1895), 27; Ingrid Baumgärtner, “Die Welt im kartographischen Blick: Zur Veränderbarkeit mittelalterlicher Weltkarten am Beispiel der Beatus-tradition vom 10. bis 13. Jahrhundert,” *Der weite Blick des Historikers*, ed. Wilfried Ehbrecht (Köln: Böhlau, 2002), 530.

14 Beatus’un çeşitli versiyonlarındaki haritalarda Doğu’da Hindistan’da Aziz Thomas, Ön Asya’da Aziz Bartalmay, Anadolu’da Yuhanna, Kudüs’te James, Yahudiye’de Matta, Mısır’da Yurtsever Simun tasvir edilmiştir. Ayrıca İspanya’da Aziz Yakup, Makedonya’da Matta, Achaea’da Andreas, Galya’da Filipus, Roma’da Petrus ve Pavlus resmedilmiştir. Anna-Dorothee von den Brincken, “Spuren der orientalischen Christenheit auf Karten des 12. bis 14. Jahrhunderts,” *Studien zur Universalkartographie des Mittelalters*, ed. Thomas Szabó (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008), 671, 673.

eserindeki dünya haritaları özünde birbirine benzemekle birlikte birtakım farklılıklar içerir. Haritaların çoğu oval, az bir kısmı ise daireseldir. Beatus'un haritalarında dünya dört kıtadan oluşmaktadır: Asya, Avrupa, Afrika ve ıssız arazi (deserta terra). İssız arazi ekvatorun güneyinde, iklim koşullarının zorluğundan yaşama elverişsiz bir bölge olarak tasvir edilmiştir. Bazı araştırmacılara göre burası Avusturalya kıtasıdır. T-O biçiminde tasarlanan Beatus'un haritalarının merkezinde Akdeniz, Ege, Mısır ve Kutsal Topraklar vardır.¹⁵

Beatus'un Seu d'Urgell nüshasındaki haritada [Harita 1] ekümenin merkezi Akdeniz olmasına rağmen Kudüs ön plana çıkarılmıştır. Dünyevi cennetin solunda Kudüs'ü simgeleyen iki kuleli bir yapı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Harita üzerindeki diğer şehir isimleri ve dağ silsileleri siyah renkle tanımlanırken Kudüs, haritadaki tek renkli yer olarak vurgulanmıştır. Beatus'un Akdeniz merkezli Silos nüshasındaki haritada [Harita 6] da Kudüs şehri altın rengi bir sütunla ön plana çıkarılmıştır.¹⁶ Beatus'un X. yüzyılın sonlarına doğru istinsah edilen Morgan nüshasındaki haritada Akdeniz, dünyanın merkezi konumundadır [Harita 2]. Haritada çok fazla tasvir yoktur. Hatta son derece sade süslenmiştir. Akdeniz üzerinde 13 adet dikdörtgen biçiminde altın rengine boyanmış ada görülmektedir. Adalar isimlendirilmemiştir. Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde Kudüs şehri, iki katlı sarı renkle belirginleştirilmiş bir yapıyla simgelenmiştir. Yapının üst kısmındaki iki kule, taç simgesini andırmaktadır. Beatus'un diğer haritalarında olduğu gibi Morgan nüshasındaki harita da sadeliğiyle akılda kalıcı bir izlenim bırakır.¹⁷

X. yüzyılda çizilen Beatus Girona haritasında [Harita 3] ekümenin merkezi Akdeniz'dir ve haritada ön plana çıkarılan şehir ya da böl-

15 Ingrid Baumgärtner, "Visualisierte Weltenräume: Tradition und Innovation in den Weltkarten der Beatus-tradition des 10. bis 13. Jahrhunderts," *Tradition, Innovation, Invention: Fortschrittsverweigerung und Fortschrittsbewusstsein im Mittelalter*, ed. Hans-Joachim Schmidt (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005), 235, 254; Evelyn Edson, *Mapping Time and Space: How Medieval Mapmakers Viewed Their World* (London: The British Library, 1997), 152-153; Haçlı Seferleri zamanında Beatus'un haritaları yeniden gündeme geldi ve haritalar üzerindeki havarilerin misyonu canlandırıldı. Bkz. Michael Borgolte, "Christliche und muslimische Repräsentationen der Welt: Ein Versuch in transdisziplinärer Mediävistik," *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berichte und Abhandlungen* 14 (2008): 119.

16 Ingrid Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," *Jerusalem im Hoch- und Spätmittelalter: Konflikte und Konfliktbewältigung-Vorstellungen und Vergewaltigungen*, ed. Dieter R. Bauer ve diğ. (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2001), 283.

17 Baumgärtner, "Visualisierte Weltenräume," 237.

ge yoktur. Benzer şekilde Turin [Harita7] ve Manchester [Harita 8] nüshalarındaki haritalarda da Roma, Kudüs gibi şehirleri vurgulayacak simgeler mevcut değildir. Beatus-Menchester ile San Andrés de Arroya [Harita 12] nüshasındaki haritalarda dünyanın merkezi Nil nehrinin deltasıdır. Milan/One Beatus nüshasındaki haritada [Harita 9] Asya kıtası diğer haritalara göre çok daha büyüktür. Nitekim Milan/One Beatus haritasında dünyanın merkezi Kutsal Topraklara denk gelir. el Burgo de Osmo [Harita 5] ve Navarra nüshasındaki dünya haritasında [Harita 10] da merkez Akdeniz'dir. Tam olarak Girit ile Mora Adası arasına denk gelir.¹⁸ St. Server nüshasındaki haritada [Harita 4] Kudüs, Yahudiye ve Filistin toprakları diğer haritalara göre daha da güneye kaymıştır. Haritanın merkezinde Akdeniz vardır. St. Server haritasında çok sayıda şehir ve coğrafi alan simgelerle temsil edilmiştir. Hristiyanların üç önemli hac merkezi Santiago de Compostela, Roma ve Kudüs, en büyük bina simgeleriyle işaretlenmiştir.¹⁹ Beatus'un el yazması eserinin farklı nüshalarındaki mevcut mappamundilerde dünyanın merkezi Akdeniz, Ege ve Kutsal Topraklar olarak değişiklik göstermiştir. Mezûr el yazması eserler X. ila XIII. yüzyıllar arasında yani Hristiyanlığın Avrupa'da hâkim olduğu bir dönemde çizilmiştir. Nitekim, görüldüğü üzere Haçlı Seferlerine kadar Kutsal Topraklar ekümenin merkezi gösterilmemiş, ancak bazı haritalarda şehrin kutsiyetine vurgu yapmak amacıyla Kudüs ön plana çıkarılmıştır.

XI. yüzyıla ait Anglo-Sakson (Koton) dünya haritasının [Harita 14] merkezinde de Akdeniz vardır. Haritada herhangi bir şehir ön plana çıkarılmamıştır. Ancak Akdeniz çevresindeki Babil, Tarsus, Konstantiniyye, Roma, Ravenna, Kartaca, Kudüs ve İskenderiye şehirleri haritada göze çarpmaktadır. Anglo-Sakson haritasında Akdeniz kıyı şeridi ve Akdeniz'deki adalar yeterince detaylı tasvir edilmiştir.²⁰

XII. yüzyılda çizilen Sawley haritası [Harita 18] verdiği çok sayıda coğrafi isimle Yüksek Orta Çağ'ın en detaylı mappamundilerinden biridir. Haritada şehirlerin, halkların, eyaletlerin ve bölgelerin beşerî coğrafyasının verilmesi dikkat çekici bir husustur. Akdeniz çevresinde Roma eyalet düzenini yansıtan harita klasik

18 Baumgärtner, "Visualisierte Weltenräume," 254-255; Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," 284-285.

19 Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," 285-286.

20 Helen Appleton, "The Northern World of the Anglo-Saxon *mappa mundi*," *Anglo-Saxon England* 47 (2018): 282. <https://doi.org/10.1017/S0263675119000061>

Sekil 1 Sawley Haritası

Yunan ve Roma kaynaklarına dayanılarak tasarlanmıştır. Ayrıca, mezkûr harita Yahudi-Hristiyan kutsal metinlerindeki kıssaları da resmetmiştir. Haritada, belli başlı Hristiyan şehirler kilise, manastır ya da bazilikalarla temsil edilmiştir. Kudüs ise iki kulesi ve büyük bir kubbesiyle göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Roma da iki kuleli bir yapıyla temsil edilmiştir. Sawley haritasının merkezinde Kiklad Adaları, Kiklad adalarının da merkezinde Delos vardır.²¹ Sawley haritasındaki bu bilgi, Honorius Augustodunensis (1080 c.-1156 c.)'ın *Imago Mundi* (*Dünya Tasviri*) adlı ansiklopedik eserine dayanır. Honorius'un eseri XII. ve XIII. yüzyıl boyunca pek çok kez istinsah edilmiştir.²² Honorius, eserinde dünyanın merkezini Ege Denizi'ndeki Kiklad Adaları içinde bulunan Delos adası olarak gösterir.²³ Sawley haritasında denizin içinde daire şeklinde bir ada etrafında küçük adalarla Kiklad Adaları ve bu adaların ortasında Delos vardır. Delos ismi haritada geçmese de merkezdeki adalar üzerine Kiklad (Cyclades) yazar.²⁴ Nitekim Akdeniz merkezli map-pamundilerde zaman zaman Kudüs veya Kutsal Topraklar dikkat çekici şekilde ön plana çıkarılmıştır.

21 Alfred Hiatt, "The Sawley Map (c. 1190)," *A Critical Companion to English Mappae Mundi of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, ed. Dan Terkla, Nick Millea (Woodbridge: The Boydell Press, 2019), 112, 113, 119.

22 Fabian Schwarzbauer, *Geschichtszeit: Über Zeitvorstellungen in den Universalchroniken Frutolfs von Michelsberg, Honorius' Augustodunensis und Ottos von Freising* (Berlin: Akademie Verlag, 2005), 39-46.

23 Honorius, *Imago Mundi*, (Eserin Latince'den İngilizceye tercümesi), Nicholas Ryan Foster, "The Imago mundi of Honorius Augustodunensis" (Doktora Tezi, Portland State University, 2008), 141.

24 Patrizia Licini, "A Full Image of a Cultural Space: The Sawley *Mappa Mundi* as a Global Memory Hypertext," *Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter, 11. Symposium des Mediävistenverbandes vom 14. Bis 17. März 2005 in Frankfurt an der Oder*, ed. U. Knefelkamp, K. Bosselmann-Cyran (Berlin: Akademie Verlag, 2007), 475.

2. KUDÜS

Klasik Yunan ve Roma kaynaklarında dünyanın merkezi Delfi, Delos veya Roma'yken, Hristiyanlığın doğuşu ve kutsal metinlerin Avrupa'ya girişiyle Kudüs ve Sina Dağı dünyanın merkezine yerleşmeye başladı. Bu iddianın Avrupa'da yayılmasındaki en önemli faktör kutsal metinlerde geçen bilgilerdi. Yahudilerin kutsal kitabı *Tanah*'ta dolaylı anlatımla ekümenin merkezi Kudüs, gösterilmiştir: “*Bu Yeruşalim'i ulusların ortasına yerleştirdim, çevresini ülkelerle kuşattım.*” (Hezekiel, 5:5). Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğuna dair ilk açık referans ise İkinci Tapınak zamanında İbrani Filistin'inde *Yaratılış (Genesis)* kitabının yeniden derlenmesiyle vücut bulan *Jubilees* kitabında geçmektedir. MÖ II. yüzyılda derlenen *Jubilees*'de dünyanın bir bütün olarak muhayyel edildiğinde Kudüs'ün merkez, daha doğrusu dünyanın “göbeği” olduğu bilgisi geçer. *Jubilees*'deki pasaj tufan sonrası dünyanın Nuh Peygamberin oğulları arasında bölünmesi kıssasından sonra şu şekilde geçer: “*Ve o (Nuh), Aden Bahçesinin kutsalların kutsalı, Rabbin konutunun bulunduğu yer olduğunu ve Sina Dağı'nın çölün merkezi ve Zion Dağı'nın dünyanın göbeğinin ortasında olduğunu biliyordu: bu üçü birbirine bakan kutsal yerler olarak yaratılmıştır.*” (*Jubilees*, 8:17). Alıntıya göre Sina ve Zion hem kutsaldır hem de merkezdir ancak Sina sadece çölün merkeziyken Zion dünyanın merkezidir. *Jubilees*'in müellifi Kudüs'ün coğrafi merkezi konumunu somut bir şekilde ifade eder.²⁵ *Jubilees*'de geçen ifade “merkez” değil “göbek”tir. Yahudi ya da Semitik düşüncede “göbek” terimi kullanılmazken, yukarıda belirtildiği üzere Antik Çağ'da Yunanlar Delfi'yi dünyanın göbeği (omphalos) görmüşlerdir. Araştırmacı Alexander'a göre *Jubilees*'in yazarı, Semitik düşüncede olmayan “dünyanın göbeği” fikrini antik Yunan geleneğinden esinlenerek yazıya dökmüştür. Bu iddia bir kez ortaya atıldıktan sonra hem Hristiyanlıkta hem de Yahudilikte uzun ömürlü oldu. Özellikle Hristiyan yazarlar Kudüs'ü dünyanın merkezi olarak gördüler ve onu omphalos olarak tanımladılar.²⁶

Kudüs'ün merkeziliğiyle ilgili *Hezekiel* ve *Jubilees*'de geçen mezkûr kayıtlar Erken Orta Çağ'da kilise babalarına referans oldu.

25 Philip S. Alexander, “Jerusalem as the *Omphalos* of the World On the History of a Geographical Concept,” *Jerusalem: Its Sanctity and Centrality to Judaism, Christianity and Islam*, ed. Lee I. Levine (New York: Continuum, 1999), 104-105.

26 Alexander, “Jerusalem as the *Omphalos* of the World,” 105, 110.

Teolog Hieronymus (Aziz Jerome), Kudüs'ü dünyanın göbeği (umbilicum terrae) olarak tasvir eder. Hieronymus, V. yüzyılda *Hezekiel'e* dayanarak dünyanın merkezinin Kudüs olduğunu belirtse de bunu bir haritayla desteklememiştir. Nitekim, ilk bin yıllık dönemde dünya haritalarında vurgu Akdeniz'edir ve Kudüs, güney doğuya doğru kaydırılarak merkezden uzaklaştırılmıştır.²⁷ Hristiyan tefsir literatüründe Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğuna dair iddia Sevilleli Isidore, teolog Hrabanus Maurus (IX. yüzyıl), Beauvais'li Vincent (XIII. yüzyıl) ve Bartholomaeus Anglicus (XIII. yüzyıl) tarafından benimsenmiştir.²⁸

Kutsal Topraklara seyahat eden keşişler de Kudüs'ün merkeziliğine vurgu yapar. VII. yüzyılın sonuna doğru İskoç rahip Aziz Adamnan (624-704), Filistin coğrafyasında kutsal yerler üzerine bir inceleme yapmış, bu incelemesinde Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğunu iddia etmiştir. Aziz Adamnan, Kudüs'te bugünkü Şam Kapısı'nın yakınında yaz gündönümünde gölge düşürmeyen Roma sütununu dünyanın merkez noktası kabul etmiştir.²⁹ Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğunu dile getiren önemli bir seyyah ise John Mandeville'dir (XIV. yüzyıl). Mandeville, seyahatnamesinde Kudüs'ü coğrafi ve kurtuluş tarihi açısından dünyanın merkezi görmüştür.³⁰

Haçlı Seferleri'nin başlaması³¹ Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğuna dair iddiayı güçlendirdi ve mappamundi türü haritalarda

27 Anna-Dorothee von den Brincken, "Jerusalem on medieval mappamundi: A Site both historical and eschatological," *Studien zur Universalkartographie des Mittelalters*, ed. Thomas Szabó (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008), 700; Brigitte Englisch, *Ordo orbis terrae: Die Weltansicht in den Mappae mundi des frühen und hohen Mittelalters* (Berlin: Akademie Verlag, 2002), 86-87; Anna-Dorothee von den Brincken, "Center of the Earth: Arin," *Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. J. B. Friedman, K. M. Figg (New York, London: Routledge, 2000), 103-104.

28 Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," 274-275; Suzanne Conklin Akbari, *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450* (London: Ithaca, 2009), 51.

29 Ingrid Baumgärtner ve Stefan Schröder, "Weltbild, Kartographie und geographische Kenntnisse," *WBG Weltgeschichte: Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert, III: Weltdeutungen und Weltreligionen 600-1500*, ed. Johannes Fried ve Ernst-Dieter Hehl (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010), 67; Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," 276.

30 Iain Macleod Higgins, "Defining the Earth's Center in an Medieval 'Muli-Text': Jerusalem in The Book of John Mandeville," *Text and Territory: Geographical Imagination in European Middle Ages* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998), 31.

31 Birinci Haçlı Seferi öncesinde 1064-65 yıllarında Almanları Kudüs'e sürükleyen sebeb Mesih'in ikinci kez gelişi (Parusie) beklentisiydi. Avrupa'daki din adamlarının çabalarıyla Kudüs, daha Haçlı Seferleri'nden önce kurtuluşun ve yeryüzündeki

kutsal şehir ekümenin ortasına yerleştirildi.³² Clermont Konsili'ne katılan ve Papa II. Urbanus (1088-1099)'un konuşmasını dinleyen Reimslı Robert (Benediktin keşiş Robertus Monachus ö. 1122)³³ eserinde Papa Urbanus'un "Kudüs, dünyanın göbeğidir. Diğer şehirlerden çok daha bereketlidir, neredeyse diğer bir dünyevi cennettir."³⁴ dediğini aktarır. Robert'in aktardığı bu ifadenin papaya ait olup olmadığı kesin olmamakla birlikte bu tarihten sonra Haçlı Seferleri'ni motive eden bir slogan olarak literatürde sürekliliğini koruduğunu belirtmek gerekir.³⁵

Haçlı Seferleri'nden çok önce VIII. yüzyıla ait bir T-O haritasında Kudüs, dünyanın merkezinde gösterilmiştir. Harita, Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan Sevillalı Isidore'nin 775 yılına ait *Etimoloji*'sinin bir kodeksinde bulunmuştur. Isidore, *Etymologiae sive Origines* başlıklı eserinin coğrafya kısmında Kudüs'ü ihtiyatla yeryüzünün göbeği olarak tasvir eder (umbilicus regionis totius). Haritada Kudüs, Yahudiye'nin tam ortasındadır. Yahudiye ise dünyanın merkezine yakın bir yerde tasvir edilmiştir. İlk bin yıl içinde sadece Vatikan kodeksi içinde bulunan Isidore haritasında [Harita 13] Kudüs, dünyanın merkezinde gösterilmiştir.³⁶ Kudüs, haritadaki diğer dört şehir gibi sekiz köşeli yıldızla vurgulanmıştır. Yıldızların büyükten küçüğe sıralanışı Konstantiniyye, Kudüs, Kartaca, Roma ve İskenderiye şeklindedir. Tüm bu şehirler patriklik ma-

cennetin sembolü haline gelmişti. Hannes Möhring, *Der Weltkaiser der Endzeit: Entstehung, Wandel und Wirkung einer tausendjährigen Weissagung* (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2000), 167.

32 Haçlı Seferleri sonucu Hristiyanların eline geçen Kutsal Toprakların XII. yüzyılda çizilmiş on dört adet haritası vardır. Bunlar yerel haritalardır. Bu haritalar XIV. yüzyıl sonuna kadar sürekli çoğaltılmıştır. Hatta 1187'de Latin kralığının Müslümanlar tarafından fethinde bile harita çizimleri devam ediyordu. Yerel haritalardan Montpellier haritasında Hz. İsa'nın üstünün çıkarıldığı dikenli çalılarla taçlandırıldığı ve bağlandığı yer aynı zamanda Helena'nın haçı bulduğu yer dünyanın göbeği olarak tasvir edilmiştir. Milka Levy-Rubin ve Rehav Rubin, "The Image of the Holy City in Maps and Mapping," *City of the Great King: Jerusalem from David to the Present*, ed. N. Rosovsky (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 354.

33 Sevtap Gölgösesiz Karaca, "Birinci Haçlı Seferi'nin Türk-Haçlı İlişkileriyle İlgili Batılı Kaynakları," *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* IV, sy. 1 (2018), 73-74; Zeynep Güngör ve Mahir Serkan Macit, "Ortaçağ Tarih Yazıcılığı Üzerinde Fransız Haçlı Kaynaklarının Tesiri," *Mediterranean Journal of Humanities* XIII (2023), 181-182.

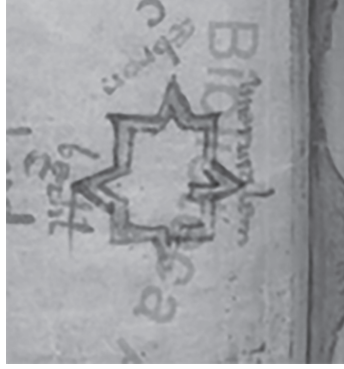
34 *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, çev. Carol Sweetenham (New York: Routledge, 2016), 81.

35 Werner Müller, *Die heilige Stadt: Roma quadrata, himmlisches Jerusalem und die Mythe vom Weltabel* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1961), 53.

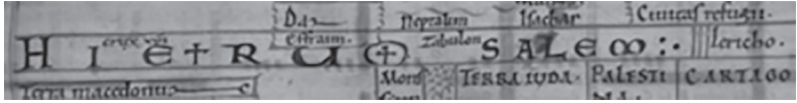
36 Richard Uhdén, "Die Weltkarte des Isidorus von Sevilla," *Mnemosyne* 3, no. 1 (1935), 1, 2, 10; İngilizce, *Ordo orbis terrae*, 127-128.

kamları olması dolayısıyla Hristiyan aleminde önemli merkezlerdir. Bu beş şehirdeki sekiz köşeli yıldızdan sadece Kudüs, çift hatla çevrilmiştir.³⁷

Birinci Haçlı Seferi sonucu 1099'da Kudüs'te Haçlı Krallığı kuruldu.³⁸ Haçlı Devleti, 1187'de Selâhaddin Eyyübî (1171-1193)'nin Kudüs'ü fethine kadar varlığını devam ettirdi. Bu dönemde Avrupa siyasetinin merkezinde Kudüs vardı.³⁹ Kudüs'ün fethine müteakip 1110'da hazırlanan Oxford haritasında [Harita 15] Kudüs, jeodezik dünyanın merkezine yerleştirildi. "Hierusalem" ismi büyük harflerle T'nin yatay çubuğuna yerleştirildi. Harfler tam olarak kutsal metinlerde geçen coğrafyaya hâkim şekilde tasarlanmıştır. Haritada Kutsal Kabir Kilisesi haç sembolüyle ekümenin merkezinde gösterilmiştir.⁴⁰

Sekil 2-a Isidore Haritası

Sekil 2-b Oxford Haritası

37 Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten," 280-281.

38 Haçlı Krallığı için bkz. Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187* (Ankara: TTK yay., 2020).

39 Sevtap Gölgesiz Karaca, "Kutsal Topraklarda Kurulan Bir Haçlı Devleti: Regnum Ierusalem-Kudüs Krallığı," *TYB Akademi*, sy. 21 (2017), 66-67.

40 Baumgärtner ve Schröder, "Weltbild, Kartographie und geographische Kenntnisse," 67; Ingrid Baumgärtner, *Mapping Narrations-Narrating Maps: Concepts of the World in the Middle Ages and the Early Modern Period*, ed. Daniel Gnechow, Anna Hollenbach, Phillip Landgrebe (Berlin, Boston: De Gruyter, 2022), 195; Reichert, "Nabel der Welt, Zentrum Europas und doch nur Peripherie?," 563.

1908 yılında Carlo Errera tarafından gün yüzüne çıkarılan Vercelli haritasının [Harita 16] kenarları yırtılmış olsa da bulunduğu dönemde kısmen okunaklı idi. Günümüze ulaşan şekliyle üzerindeki tasvirler ve yazılar oldukça soluktur. Bazı kısımları okumak ise imkansızdır. Rutubet, küf, yangın, zamanın tahribatı gibi sebeplerle harita büyük ölçüde yıpranmıştır. 1951'de Youssouf Kamal ve Leo Bagrow kendi çalışmaları için Vercelli haritasının tıpkı çizimini yapmıştır. Orijinalinde siyah renkle çizilen harita kahverengiye solmuştur. Haritanın boyu 81 cm, eni 46 ile 64 cm arasında değişir.⁴¹ Haritayı Vercelli'nin önde gelen ailelerinden İtalyan Kardinal Guala Bicchieri (1150-1227) yaptırmıştır. Bicchieri'nin papalık elçisi sıfatıyla Fransa ve İngiltere'ye çok sayıda seyahati vardır. 1218'de İngiltere'den Vercelli'ye dönerken mezkûr haritayı yanında getirdiği tahmin edilir. Bicchieri, Vercelli'de San't Andrea Bazilikasını inşa ettirdi. Kardinal, yaklaşık yüz adet el yazmasından oluşan hacimli kütüphanesini bu manastıra bağışladı. Muhtemelen harita bu kitaplar arasındaydı.⁴² Vercelli haritasının kenarları yırtıldığından kesin bir şekilde merkez noktası anlaşılmaz. Ancak Kutsal Topraklara önemli bir yer ayrılan haritada Kudüs'ün veya Sur şehrinin merkez olduğu tahmin edilir. Vercelli haritasında Kudüs, dört katlı bir yapıyla temsil edilmiştir.

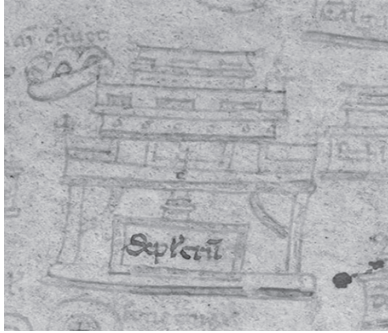
Münih-Isidore haritası [Harita 17] Fransa'nın kuzeyinde XII. yüzyılın başlarında çizilmiştir. Sevilalı Isidore'nin bazı eserlerinden oluşan bir el yazması içinde bulunmuştur. Dünya haritası Sevilalı Isidore'nin *Etimoloji*'sinin XIV. Kitabının önsözünde bulunur. Harita günümüzde Münih'teki Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde korunduğundan ismini buradan almıştır. Fransa'daki Aziz Victor Manastırı'nda coğrafya derslerinde kullanılmak üzere hazırlanan büyük ölçekli bir dünya haritasının küçük bir versiyonu olarak tasarlandığı tahmin edilir. Münih-Isidore Haritası; Psalter, Hereford ve Ebstorf gibi büyük ölçekli haritalarla aynı ailedendir. Mezkûr haritalardan daha önce çizilmiştir. XII. yüzyılın bilimsel canlanması Münih-Isidore haritasını doğrudan etkilemiştir. Örneğin, belirtilen haritalarda ekümenin güneyinde canavar ya da anormal ırklar⁴³ resmedilirken Münih-Isidore'de yılan, aslan, maymun gibi

41 Helen Davies, "Multispectral Imaging of the Vercelli Mappamundi: A Progress Report," *Imago Mundi* 72, no. 2 (2020): 182.

42 Asa Simon Mittman, "Reexamining the Vercelli Map," *Ordinare il mondo. Diagrammi e simboli nelle pergamene di Vercelli*, ed. Timoty Leonardi and Marco Rainini (Milan: Vita Pensiero, 2019), 167.

43 Mappamundilerde tasvir edilen anormal ya da canavar ırklar için bkz. Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, "Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında (*Mappamundi*) Meskûn Dünyanın Sınırları," *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 2 (2024).

fantastik ancak gerçekçi figürler yer almıştır. Harita muhtemelen Geç Antik Çağ'dan bir model alınarak tasarlanmıştır. Bir de dünyevi cennet gibi Hristiyan unsurlar haritada yoktur. Nitekim, Münih-Isidore haritasının ardıllarına göre çok daha gerçekçi ve seküler bir dünya tasviri sunduğunu söylemek yanlış olmaz. Münih-Isidore haritasında dünyanın az bilinen kısımlarında özellikle Afrika'nın güneyi ve kuzey Avrupa gibi bölgelere dair yeterli ayrıntı verilmemiştir. Nitekim kartograflar, bu bölgeler hakkında detaylı bilgi sahibi değillerdi. Ancak haritada bilinen bölgelerdeki şehirleri temsilen çok sayıda yapı tasviri vardır. Münih-Isidore haritası Haçlı Seferleri başladığı bir dönemde ve Kudüs'te Haçlı hakimiyeti zamanında çizilmesine rağmen ekümenin merkezinde Sur şehri vardır.⁴⁴ Kudüs'ün Haçlıların elinde kalmasında, savunulmasında ve Avrupa'yla iletişimde Sur şehrinin jeopolitik önemi çok büyüktü. Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra (1099) Haçlı liderleri Sur'a yönelmiş, yapılan ittifak ve istikrarlı saldırılarla 7 Temmuz 1124'te şehri ele geçirmişlerdi. 1291'e kadar Haçlı hakimiyetinde kalan şehir, Kudüs'ün Akdeniz'e açılan kapısı olarak Latinlere hizmet etmişti.⁴⁵ Münih-Isidore haritasında da yarımada üzerinde kiliseyi andıran bir yapıyla Sur şehri merkezde konumlandırılmıştır. Kudüs ise güneye kaydırılarak üzerinde haç işaretiyle büyük bir katedralle temsil edilmiştir.

Sekil 3 Vercelli Haritası

Sekil 4 Münih-Isidore Haritası

1230'da Londra'da çizilen mappamundi türü Psalter haritasında [Harita 19] Kudüs, üç kıtalı dünyanın tam merkezinde birbirine eş

44 Nathalie Bouloux, "The Munich Map (c. 1139): Description, Meaning and Uses," *A Critical Companion to English Mappae Mundi of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, ed. Dan Terkla, Nick Millea (Woodbridge: The Boydell Press, 2019), 92, 98, 109.

45 Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri," *Belleten* 83, sy. 297 (2019): 440-452.

merkezli üç daire ile simgelenmiştir. T-O biçiminde tasarlanan haritada T'nin çizgilerinin kesiştiği kısımda Kudüs vardır. En büyük halka içerisine "Hierusalem" yazar. Pek çok haritada Kudüs merkezde veya merkeze yakın olmasına karşın Psalter'de tam merkezdedir.⁴⁶ Kudüs'ün etrafında İsa Peygamberin yaşadığı ve acı çektiği yerler vurgulanmıştır. Kutsal Topraklar, Hristiyanlıktaki önemine uygun olarak diğer bölgelere göre hipertroftiktir. Psalter haritasındaki dairesel şekiller Tanrının yaratışının mükemmelliğini gösterir. Orta Çağ insanları dünyanın küre şeklinde olduğunu biliyordu. Haritada Roma, Konstantiniyye, İskenderiye, Kartaca gibi bazı imparatorluk şehirleri bir taçla işaretlenmiştir. Altın sarısı üçgen semboller Büyük İskender ve İsa Peygamberin yaşamıyla ilgili şehirleri gösterir.⁴⁷

Orta Çağ'ın en büyük mappamundilerinden biri Hereford haritasında [Harita 20] da Kudüs mekânsal ve zamansal açıdan dünyanın merkezinde konumlandırılmıştır. İçeride bakan sekiz kapısı, dışarıya dönük on altı mazgalı ile şehir dişli bir çarkı andırmaktadır. Sanki evren bu dişli çarkın etrafında dönüyormuş gibidir. Şehrin biraz yukarısında Golgota Tepesi olduğu düşünülen yerde İsa Peygamberin çarmıha gerilmiş figürü vardır. Baumgärtner'a göre bu figürle kartograf, dünyevi varoluşun geçiciliğini anlatmak ister. Diğer taraftan ekümenin dışında en üst kısımda bir taht üzerinde oturan İsa, dünyanın yargıcı olarak resmedilmiştir.⁴⁸ Hereford haritasında merkezde Kudüs olmasına rağmen, Roma ve Delos'a da vurgu vardır. Delos adası üzerine şöyle yazar: "*Delos, Kiklad Adaları'nın ortasında yer alan bir adadır. 53 Kiklad adası vardır. Kuzeyden güneye 700 mil, doğudan batıya 200 mildir.*"⁴⁹ Adanın yanında bir denizkızı tasviri vardır. Kız sağ elinde bir ayna tutar şekildedir.⁵⁰ Here-

46 Karl Whittington, "The Psalter Map: A Case Study in Forming a Cartographic Canon for Art History," *Kunstlich* 34, no. 4 (2013): 23; Bruno Reudenbach, "Die Londoner Psalterkarte und ihre Rückseite: Ökumenekarten als Psalterillustration," *Frühmittelalterliche Studien* 32, no. 1 (1998): 167; Folker Reichert, "Nabel der Welt, Zentrum Europas und doch nur Peripherie? Jerusalem in Weltbild und Wahrnehmung des späten Mittelalters," *Zeitschrift für Historische Forschung* 38, no. 4 (2011): 563.

47 Mirko Grčić, "Geographical Image of the World in the London Psalter Maps from the 13th Century," *Zbornik Radova*, 69 (2021): 29.

48 *Die ältesten Weltkarten, IV. Heft: Die Herefordkarte*, yay. haz. Konrad Miller (Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1896), 28 vd.; Ingrid Baumgärtner, "Die Welt als Erzählraum im späten Mittelalter," *Raumkonzepte: Disziplinäre Zugänge*, ed. Ingrid Baumgärtner, Paul-Gerhard Klumbies, Franziska Sick, (Göttingen: V&R Unipress, 2009), 153; Ingrid Baumgärtner, "Erzählungen Kartieren: Jerusalem in mittelalterlichen Kartenräumen," *Jerusalem as Narrative Space Erzählraum Jerusalem*, ed. A. Hoffmann ve G. Wolf (Leiden Boston: Brill, 2012), 203.

49 *Die Herefordkarte*, yay. haz. Konrad Miller (Stuttgart: Druck von R. Bonz' Erben, 1903), 44.

50 Bevan, *Medieval Geography: An Essay*, 118.

ford haritasında Roma ise şöyle tasvir edilir. “Dünyanın başı Roma, yerkürenin dizginlerini tutuyor.”⁵¹

Sekil 5 Psalter Haritası

Sekil 6 Hereford Haritası

İngiltere’de Evesham Manastırı için büyük boyutlarda tasarlanan Evesham haritasında [Harita 21] ekümenin merkezinde Kudüs vardır. 1390’larda çizilen ve daha sonra üzerine eklemeler yapılan harita, Ranulf Higden’in *Polychronicon* adlı eseri için tasarlanan haritaları kaynak almıştır. İngiltere merkezli harita, geleneksel mappamundilerin özelliklerini taşır. Barber’e göre Evesham haritasının çizildiği dönemde yaşanan köylü isyanları, dini muhalefet ve salgın hastalıklar gibi toplumda kaosa sebebiyet verecek olayların yoğunluğu kartografi, kutsal metinlere bağlı kılmış ve nitelik haritada teolojik unsurlar ağır basmıştır. Evesham haritasında Kutsal Topraklar ve Kudüs’e oldukça büyük bir bölüm ayrılmıştır. Kudüs, görkemli duvarlarla çevrili gotik tarzda süslenmiş bir katedral ile simgelenmiştir. Haritada çok fazla ayrıntıya yer verilmemişken Kudüs’ü simgeleyen katedral son derece dikkat çekicidir.⁵²

XIII. yüzyılda derlenmeye başlayan *Büyük Fransız Kronikleri* (*Grandes Chroniques de France*) diğer adıyla *Saint-Denis Kronikleri*’ndeki mappamundi türü dünya haritasında [Harita 22] ekümenin merkezinde Kudüs konumlandırılmıştır. Haritada farklı boyutlarda tasarlanmış katedral, şato gibi yapılarla kutsal metinlerde geçen şehirler ve antik yerleşim alanları simgelenmiştir. Kudüs, Nasıra, Babil, Ninova, Şam, İskenderiye, Truva, Atina, Roma, Mek-

51 Latincesi “Roma çaput mundi tenet orbis frena rotundi” Hereford 271 no 680; *Die Herefordkarte*, 49.

52 Peter Barber, “The Evesham World Map: A Late Medieval English View of God and the World,” *Imago Mundi: The International Journal for the History of Cartography* 47 (1995): 21.

ke, Konstantiniyye, Antakya bu bağlamda dikkat çeken şehirlerdir. Haritada vurgulanan tek seküler şehir Paris'tir.⁵³

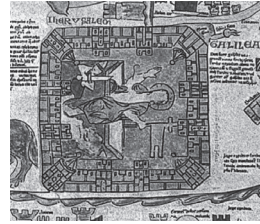
Orta Çağ'ın bir diğer büyük mappamundi türü haritası Ebstorf'dur. Ebstorf haritasında [Harita 23] Kudüs ekümenin merkezindedir. Haritada Kudüs, kutsal metinlere uygun olarak dört kulesi, on iki kapısıyla kare şeklinde duvarların içinde tasvir edilmiştir. Karenin içinde Mesih dirilmiş ve elinde zafer bayrağıyla resmedilmiştir. Vahiy'de (21:12 ve 21:16) şöyle der: *"on iki kapısıyla güçlü ve yüksek duvarlarıyla ve uzunluğu genişliği kadar olan şehir inşa edilmiştir."*⁵⁴ Ebstorf haritasında toplamda dokuz adet haç figürü vardır. Dokuz haç figüründen altı tanesi farklı şehirlerde. Bu şehirler şöyledir: Ebstorf, Lüneburg, Köln, Aachen, Konstantiniyye ve Kudüs. Diğer üç haç, Kudüs'teki Zeytin Dağı'nın eteğinde Azize Meryem Kilisesi'nin kulelerinde resmedilmiştir. Ebstorf haritası çizildiği dönemde (XIV. yüzyılın ilk yarısı) Kudüs, Hristiyanların elinden çıkmıştı. Ebstorf haritası, izleyiciye Kudüs'ün geri alınmasının gerektiği mesajını verir. Haritada, dokuz adet haç takip edildiğinde Haçlı Seferi'nin güzergahı ve bu güzergahın sonunda elinde zafer bayrağıyla dirilmiş İsa Mesih, izleyiciyi kutsal savaşa hazırlar. Haritada, bölgedeki Haçlı kaleleri, kuleler ve efsaneler işaretlenmiştir. Ancak Kutsal Topraklardaki yer isimlerinin yazımında hatalar mevcuttur. Bu durum kartografin bölge hakkında az bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁵

Sekil 7 Evesham
Haritası

Sekil 8 Saint-Denis
Kroniği

Sekil 9 Ebstorf
Haritası

53 Camile Serchuk, "Cartes et Chroniques: Mapping and History in Late Medieval France," *Cartography in Antiquity and the Middle Ages: Fresh Perspectives, New Methods*, ed. Richard J. A. Talbert ve Richard W. Unger (Leiden, Boston: Brill, 2008): 263.

54 Baumgärtner, *Mapping Narrations-Narrating Maps*, 16.

55 *Die ältesten Weltkarten, V. Heft: Die Ebstorkarte*, yay. haz. Konrad Miller (Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1896), 17 vd.; Ingrid Baumgärtner, "Jerusalem: Zentrum der Welt und Ziel der Pilger," *Saladin und die Kreuzfahrer*, ed. A. Wiczorek, M. Fansa, H. Meller (Mainz: 2005), 290; Wolf, "Ikonologie die Ebstorfer Weltkarte und politische Situation des Jahres 1239," 107, 109; Baumgärtner, "Die Welt als Erzählraum im späten Mittelalter," 151.

İngiliz tarihçi ve Benedektin keşişi Higden, 1299'dan 1363'te ölümüne kadar Chester'deki St. Werburgh Kilisesi'nde görev yaptı. Higden, *Polychronicon* adlı eseriyle ismini duyurdu. Eser, yedi ciltten oluşur ve Latince yazılmıştır. XIV. yüzyılın ikinci ve XV. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin en popüler eseri olan *Polychronicon*'un 120'den fazla el yazma nüshası günümüze ulaşmıştır. Birinci kitap dünyanın coğrafi tasvirini içerir. Geç Orta Çağ'da kaleme alınan eser İngiliz okuyucusunun dünyayı öğrenme ihtiyacını karşılamak amacıyla üç büyük kıta ve bu kıtaların birbiriyle ilişkileri hakkında malumat içerir. Dünya haritaları da genelde birinci kitabın ilk kısmında bulunur. Ancak Higden'in haritacılık üzerine bir eğitimi yoktu. Nitekim eserindeki haritaları başkası çizmiştir. İkinci kitaptan beşinci kitabın sonuna kadar dünya tarihi anlatılır. Son iki kitap İngiliz tarihine ayrılmıştır. Son iki cildi oluşturan kronik 1340 ila 1357 arasında sonlanmaktadır. Higden, büyük ölçüde klasik müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır.⁵⁶

Baumgärtner, Higden'in günümüze ulaşan 20 adet dünya haritasını üç grupta incelemiştir: Oval, dairesel ve mandorla. Bu çalışmada Higden'in sadece Britanya Kütüphanesi'nde bulunan nüshasındaki harita [Harita 24] kullanılacaktır. Bu nüsha Ramsey Manastırında 1350'lerde istinsah edilmiştir. Harita, oval biçimdedir. Ancak diğer ovalardan daha fazla yer ismi vermesi yönüyle ayrılır. Avrupa'daki şehirler sembollerle ve efsanelerle ön plana çıkartılmıştır. Özellikle Roma, Capua, Santiago de Compostela, Paris ve Britanya adasındaki şehirler kırmızı mürekkeple vurgulanmıştır. Higden'in haritalarının her birinde Roma ve Kudüs ön plandadır. Ancak Kudüs tam merkezde olmasa da merkeze yakın konumlandırılmıştır.⁵⁷ Haritada yazılar ağırlıkta olmasına rağmen Kudüs'teki katedral çizimi ve bu katedralin yuvarlak içine alınıp arka planının parlak kırmızıya boyanmasıyla şehir dikkat çekmektedir. Katedralin pencereleri haç şeklinde tasarlanırken çatının iki tarafında da haç simgesi vardır. Yapının alt kısmına "Hierusalem" yazar.

Andrea Bianco'nun dünya haritası (1436) klasik mappamundi türünden portalan türüne geçiş sürecinde tasarlanmış haritalardan [Harita 25] biridir. Atlantik ve Akdeniz kıyılarını son derece doğ-

56 Ingrid Baumgärtner, "Grapsche Gestalt und Signifikanz: Europa in den Weltkarten des Beatus von Liébana und des Ranulf Higden," *Europa im Weltbild des Mittelalters: Kartographische Konzepte*, ed. Ingrid Baumgärtner ve Harmut Kugler (Berlin: Akademie Verlag, 2008), 101-104.

57 Baumgärtner, "Grapsche Gestalt und Signifikanz," 107, 109.

ru resmeden kartograf, haritada dünyevi cennete yer vermesi ve Kudüs'ü ekümenin merkezinde yakın konumlandırmasıyla sefle-
rinin başlattığı geleneği sürdürmüştür.⁵⁸ Bianco, Kudüs'te Mesih'i
mezardan çıkararak dirilmiş bir konumda ve iki yanında meleklerle
resmetmiştir.⁵⁹ Haritada Roma İmparatorluğu, Frank Krallığı ve
Murad'ın İmparatorluğu [Sultan Murad (1362-1389)'ın Rumeli ve
Anadolu'daki fetihleri Avrupa'da yankı uyandırmıştı] gibi dönemin
siyasi ve askeri aktörlerine yer verilmiştir.

Sekil 10 Ranulf Higden Haritası

Sekil 11 Bianco Haritası

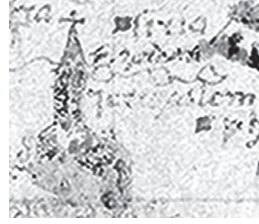
Giovanni Leardo'nun XV. yüzyılın ortalarında çizdiği ve günü-
müze ulaşan üç dünya haritasında [Harita 26, 27 ve 28] (çizim ta-
rihleri sırasıyla 1442, 1448 ve 1452) doğu, haritanın en üst kısmına
gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Dünya haritalarının etrafında
burç ve Paskalya tarihlerini gösteren takvimler mevcuttur. Kartog-
rafın eserlerinde, Kudüs, ekümenin tam merkezine konumlandı-
rılmıştır. Üç haritada kutsal şehir zapt edilemez bir kiliseyle simge-
lenmiştir. Haritalar çok sayıda bina tasvirleriyle modern bir yöntemle
çizildiği izlenimini verir. Ancak haritalardaki dünyevi cennet figür-
leri ve Kudüs'ün merkeze yerleştirilmesi, Giovanni'nin haritalarını
Haçlı Seferleri döneminde çizilen klasik mappamundilerin bir
parçası yapar.⁶⁰

Orta Çağ'ın sonlarına doğru el yazmaları içinde çizilen son map-
pamundilerde de Kudüs ekümenin merkezinde gösterilmiştir.
1448'lerde Salzburglu Benedikten keşişi Andreas Walsperger'in ta-

58 *Die ältesten Weltkarten, III. Heft: Die kleineren Weltkarten*, yay. haz. Konrad Miller (Stuttgart: Jos Roth'sche Verlagshandlung, 1895), 143-145.

59 Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarte," 23.

60 Ingrid Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkar-
te," 326-327; John Kirtland Wright, *The Leardo Map of the World 1452 or 1453* (New
York: American Geographical Society, 1928), 1-10.

Sekil 12 Giovanni Leardo
1442Sekil 13 Giovanni Leardo
1448Sekil 14 Giovanni Leardo
1452

sarladığı dünya haritasının [Harita 29] üst kısmına güney gelmiştir. Haritada ekümenin merkezi Kudüs'tür. Kutsal şehir, Asya içinde Kızıl Deniz'in yakında gösterilmiştir. Walsperger'in haritasında Hristiyan şehirlere kırmızı, pagan şehirlere siyah renkle bir nokta işareti konulmuştur. Kudüs şehri de iki kuleli bir kilise simgesiyle gösterilmişse de siyah noktayla işaretlenmiştir. Haritanın çizildiği dönemde Kudüs Müslümanların elindedir.⁶¹ 1475'te Lübeck'te basılan ansiklopedi türü *Rudimentum novitorum* başlıklı eser iki adet harita içerir. Haritalardan biri mappamundi türü dünya haritasıdır [Harita 30]. *Rudimentum novitorum* içindeki dünya haritası, XV. yüzyılın kartografik gelişmelerine yer vermeksizin klasik mappamundi özelliklerini olduğu gibi yansıtır. Haritada ekümenin merkezinde Yahudiye ve Filistin yer adları vardır. Bölge Hristiyan mimari özelliklerini yansıtan kilise gibi yapılarla tasvir edilmiştir. XV. yüzyılın sonunda muhtemelen 1480 ila 1500 arasında matbacı Hans Rüst ve Hans Sporer tarafından tasarlanan dünya haritası Rüst/Sporer haritası [Harita 31] *Rudimentum novitorum*'daki haritaya benzemektedir. Kudüs, ekümenin merkezinde sağlam bir kilise olarak tasvir edilmiştir.⁶²

Venedikli kartograf Fra Mauro'nun dünya haritası [Harita 32] son klasik mappamundilerden biridir. Orta Çağ dünya haritalarının pek çoğunda Kudüs merkeze konumlandırılırken Fra Mauro'nun haritasıyla bu anlayış değişmeye başlamıştır. Fra Mauro haritası başta Marco Polo olmak üzere Asya'ya giden seyyahların eserlerinden etkilenmiştir. Asya hakkında daha fazla bilgiye sahip olan Fra Mauro, haritasında ekümenin merkezini klasik mappamundilere göre daha doğuya kaydırmıştır. Bu yönüyle Fra Mauro geleneksel

61 Baumgärtner, "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarte," 327.

62 Peter H. Meurer, "Cartography in the German Lands, 1450-1650," *The History of Cartography, Volume 3: Cartography in the European Renaissance*, ed. D. Woodward (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 1180.

Sekil 15 Andreas
Walsperger

Sekil 16 Rudimentum
Novitiorum

Sekil 17 Rüst/Spörer
Haritası

bilgiyle çağdaş bilgiyi harmanlamıştır. Kartograf, ekümenin merkezini doğuya kaydırmasını şu şekilde harita üzerinde açıklamıştır: “Enleme göre Kudüs, ekümenin merkezindedir; fakat boylama göre daha batıdadır. Ancak Avrupa daha yoğun nüfusa sahip olduğundan Kudüs, boylama göre de ekümenin merkezinde yer alıyor gibi görünmektedir. Kudüs’ün merkeziliği coğrafyaya göre değil, nüfus yoğunluğuna göre dir.”⁶³ Fra Mauro’nun haritasının coğrafi merkezi Asya kıtasıdır.

Sekil 18 Madrid’deki La Puerta del Sol Yazıtı

Haçlı Seferleri’nin başarısızlıkla sonuçlanması, Kudüs’ün ve Akka’nın kaybedilmesi, XVI. yüzyılla birlikte coğrafi keşiflerin Avrupa’ya getirdiği rasyonel bilgi, Batı’da ekümenin merkezini kıta Avrupa’sına taşıdı. XVI. yüzyılda Avrupa’nın en büyük sömürge imparatorluklarının birinin başkenti Madrid, dünyanın merkezi kabul edilmeye başlandı ve bu düşünce şehrin mimarisine yansıtıldı. Madrid’deki La Puerta del Sol, 0. kilometreyi gösteriyordu. Bu 0.

63 Ingrid Baumgärtner, “Kartographie, Reisebericht und Humanismus: Die Erfahrung in der Weltkarte des venezianischen Kamaldulensermonchs Fra Mauro († 1459),” *Das Mittelalter* 3, no. 2 (1998): 178-179; Bevan, *Mediæval Geography: An Essay in Illustration*, xiv.

kilometreyi merkez alacak şekilde aşağı yukarı 50 kilometrelik bir alanı Kral II. Felipe (1554-1598), 1563-1584 yılları arasında ızgara sistemi ile imar ettirdi. Ayrıca Kral II. Felipe, Hollandalı haritacılarla çizdirdiği dünya haritalarında Madrid'i dünyanın merkezine konumlandırdı.⁶⁴

SONUÇ

Bu çalışmada incelenen dünya haritalarında Erken Orta Çağ'da klasik kaynakların etkisiyle ekümenin merkezine Akdeniz, Delfi veya Delos konumlandırılmıştır. Ancak Hristiyanlığın Avrupa'da güçlenmesi ve teologların tefsir çalışmaları Kudüs'ün dünyevi ve ruhani üstünlüğünün altını çizmiştir. Nitekim, ilk bin yılda ekümenin merkezinin Kudüs gösterilmediği haritalarda Kutsal Topraklara ve Kudüs'e izleyenin dikkatini çekebilecek simgeler yerleştirilmiştir. Bu simgeler genellikle Hristiyan mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan kilise, bazilika veya manastır türünde yapılar. Ayrıca haritaların çoğunda Kudüs'ün adı bölgeye yazılmıştır. Böylece Hristiyan müminler bölgeyi tanıyabilecek ve bölgenin kutusiyetini içselleştirebileceklerdir.

XI. yüzyılda Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla Kudüs'ün dünyanın merkezi olduğu düşüncesi kutsal savaşın sloganına dönüştü. Haçlı çağrısı ve propaganda amacıyla bu dönemde üretilen metinler yanında, seyahatnamelerde de Kudüs'ün merkeziliği vurgusu vardı. Nitekim XII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonuna kadar çizilen mappamundilerde istisnalar dışında ekümenin merkezi Kudüs'tü. Yüksek ve Geç Orta Çağ'da çizilen Psalter, Hereford ve Ebstorf gibi büyük boyutlardaki haritalar genellikle kilise ve manastırlarda sergileniyordu. Dolayısıyla, kiliseye giden Hristiyan halk bu haritaları görme ve inceleme fırsatı buluyordu. Kudüs merkezli dünya haritaları izleyiciye Hristiyanlığa karşı yükümlülüklerini hatırlatıyordu. Öyle ki, Kudüs merkezli mappamundiler yıllarca süren Haçlı Seferleri'ne halkın finansal ve askeri destek vermesini teşvik ediyordu. El yazması eserlerin içindeki mappamundi türü haritalarda eserin ana düşüncesine uygun olarak dünyanın merkezi belirlenmiştir. Haçlı Seferleri sürecinde kaleme alınan eserlerdeki mappamundilerin

⁶⁴ Rasmus Grønfeldt Winther, "Cutting the Cord: A Corrective for World Navels in Cartography and Science," *The Cartographic Journal* 57, no. 2 (2020): 148.

çoğunda Kudüs, ekümenin merkezindedir. El yazması eserler genellikle toplumun eğitilmiş ruhban kesimine hitap etmektedir. Nitekim gerek kiliselerde sergilenen büyük boyutlardaki gerekse el yazması eserler içindeki mappamundiler toplumun her kesimine mesaj vermek amacıyla tasarlanmıştır.

Kudüs merkezli dünya haritalarında, antik dünyanın önemli şehirleri göz ardı edilmemiştir. Başta patriklik makamlarının bulunduğu şehirler olmak üzere, Makedonyalı İskender gibi tarihe damga vuran liderlerin kurduğu şehirler de haritalarda ön plana çıkarılmıştır. Kudüs dışında Hristiyanların önemli hac merkezleri Roma ve Santiago de Compostela ise hemen hemen her haritada vurgulanmıştır. Böylece izleyici hac amacıyla seyahate teşvik edilmiştir.

KAYNAKLAR

Ana Kaynaklar

Die Herefordkarte, yay. haz. Konrad Miller, Stuttgart: Druck von A. Bonz' Erben, 1903.

Die ältesten Weltkarten, I. Heft. Die Weltkarte des Beatus (776 n. Chr.), yay. haz. Konrad Miller, Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1895.

Die ältesten Weltkarten, III. Heft: Die kleineren Weltkarten, yay. haz. Konrad Miller, Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1895.

Die ältesten Weltkarten, IV. Heft: Die Herefordkarte, yay. haz. Konrad Miller, Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1896.

Die ältesten Weltkarten, V. Heft: Die Ebstorkarte, yay. haz. Konrad Miller, Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, 1896.

Honorius, *Imago Mundi*, (Eserin Latince'den İngilizce'ye tercümesi), Nicholas Ryan Foster. "The Imago mundi of Honorius Augustodunensis." Doktora Tezi, Portland State University, 2008.

Jubilees: A Commentary in Two Volumes, yay. haz. James C. VanderKam, *Hermeneia-A Critical and Historical Commentary on the Bible*, Minneapolis: Fortress Press, 2018.

Mainzlı Henry (Sawley Haritası): *Cambridge, the Parker Library, Corpus Christi College MS 66*. <https://parker.stanford.edu/parker/catalog/jb848tp9919> (eriş. tar. 02.02.2024)

Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana, çev. Carol Sweetenham, New York: Routledge, 2016.

Yaratılış, Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Yeni Çeviri, 2016.

Telif Eserler

- Akbari, Suzanne Conklin. *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450*. London: Ithaca, 2009.
- Alexander, Philip S. "Jerusalem as the Omphalos of the World: On the History of a Geographical Concept." *Jerusalem: Its Sanctity and Centrality to Judaism, Christianity and Islam*, ed. Lee I. Levine, 104-119. New York: Continuum; 1999.
- Appleton, Helen. "The Northern World of the Anglo-Saxon *mapa mundi*." *Anglo-Saxon England* 47 (2018): 275-305.
- Barber, Peter. "The Evesham World Map: A Late Medieval English View of God and the World." *Imago Mundi: The International Journal for the History of Cartography* 47 (1995): 13-33.
- Baumgärtner, Ingrid ve Stefan Schröder. "Weltbild, Kartographie und geographische Kenntnisse." *WBG Weltgeschichte: Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert, III: Weltdeutungen und Weltreligionen 600-1500*, ed. Johannes Fried ve Ernst-Dieter Hehl, 57-83. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.
- Baumgärtner, Ingrid. *Mapping Narrations-Narrating Maps: Concepts of the World in the Middle Ages and the Early Modern Period*, ed. Daniel Gnecko, Anna Hollenbach ve Phillip Landgrebe. Berlin, Boston: De Gruyter, 2022.
- Baumgärtner, Ingrid. "Erzählungen Kartieren: Jerusalem in mittelalterlichen Kartenräumen." *Jerusalem as Narrative Space Erzählraum Jerusalem*, ed. A. Hoffmann ve G. Wolf, Leiden 231-261. Boston: Brill, 2012.
- Baumgärtner, Ingrid. "Die Welt als Erzählraum im späten Mittelalter." *Raumkonzepte: Disziplinäre Zugänge*, ed. Ingrid Baumgärtner, Paul-Gerhard Klumbies, Franziska Sick, 145-177. Göttingen: V&R Unipress, 2009.
- Baumgärtner, Ingrid. "Grapsche Gestalt und Signifikanz: Europa in den Weltkarten des Beatus von Liébana und des Ranulf Higden." *Europa im Weltbild des Mittelalters: Kartographische Konzepte*, ed. Ingrid Baumgärtner ve Harmut Kugler, 81-132. Berlin: Akademie Verlag, 2008.
- Baumgärtner, Ingrid. "Visualisierte Weltenräume: Tradition und Innovation in den Weltkarten der Beatustradition des 10. bis 13. Jahrhunderts." *Tradition, Innovation, Invention: Fortschrittsverweigerung und Fortschrittsbewusstsein im Mittelalter*, ed. Hans-Joachim Schmidt, 231-276. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005.
- Baumgärtner, Ingrid. "Jerusalem: Zentrum der Welt und Ziel der Pilger." *Saladin und die Kreuzfahrer*. Eds. A. Wiczorek, M. Fansa, H. Meller. Mainz: 2005.

- Baumgärtner, Ingrid. "Die Welt im kartographischen Blick: Zur Veränderbarkeit mittelalterlicher Weltkarten am Beispiel der Beatustradition vom 10. Bis 13. Jahrhundert." *Der weite Blick des Historikers*, ed. Wilfried Ehbrecht, 527-549. Köln: Böhlau 2002.
- Baumgärtner, Ingrid. "Die Wahrnehmung Jerusalems auf mittelalterlichen Weltkarten." *Jerusalem im Hoch- und Spätmittelalter: Konflikte und Konfliktbewältigung-Vorstellungen und Vergegenwärtigungen*, ed. Dieter R. Bauer ve diğ., 271-334. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2001.
- Baumgärtner, Ingrid. "Kartographie, Reisebericht und Humanismus: Die Erfahrung in der Weltkarte des venezianischen Kamaldulensermonchs Fra Mauro († 1459)." *Das Mittelalter* 3, no. 2 (1998): 161-197.
- Bevan, W. L. *Mediæval Geography: An Essay in Illustration of the Hereford Mappa Mundi*. London: E. Stanford, Charing Cross 1873.
- Borgolte, Michael. "Christliche und muslimische Repräsentationen der Welt: Ein Versuch in transdisziplinärer Mediävistik." *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berichte und Abhandlungen* 14 (2008): 89-147.
- Bouloux, Nathalie. "Ordering and Reading the World: The Maps in Lambert of Saint-Omer's 'Liber Floridus'." *Geography and Religious Knowledge in the Medieval World*, ed. Christoph Mauntel, 85-108. Berlin, Boston: De Gruyter, 2021.
- Carlà-Uhink, Filippo. "Caput Mundi: Rome as Center in Roman Representation and Construction of Space." *Ancient Society*, 47 (2017): 119-157.
- Davies, Helen. "Multispectral Imaging of the Vercelli Mappamundi: A Progress Report." *Imago Mundi*, 72, no. 2 (2020): 181-191.
- Diederich, Silke. "Oikumene im Wandel – Isidor von Sevilla." *Vermessung der Oikumene: Mapping the Oecumene*, ed. K. Geus, M. Rathmann, 255-286. Berlin, Boston: 2013, De Gruyter.
- Edson, Evelyn. *Mapping Time and Space: How Medieval Mapmakers Viewed Their World*. London: The British Library, 1997.
- Englisch, Brigitte. *Ordo orbis terrae: Die Weltsicht in den Mappae mundi des frühen und hohen Mittelalters*. Berlin: Akademie Verlag, 2002.
- Finn, Jennifer. "The Center of the Earth in Ancient Thought." *Journal of Ancient Near Eastern History*, 4, no. 1-2 (2017): 177-209.
- Gölgesiz Karaca, Sevtap. *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187*. Ankara: TTK yay., 2020.
- Gölgesiz Karaca, Sevtap. "Birinci Haçlı Seferi'nin Türk-Haçlı İlişkileriyle İlgili Batılı Kaynakları." *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* IV, sy. 1 (2018): 61-92.

- Gölgesiz Karaca, Sevtap. “Kutsal Topraklarda Kurulan Bir Haçlı Devleti: Regnum Ierusalem-Kudüs Krallığı.” *TYB Akademi*, sy. 21 (2017): 65-75.
- Grčić, Mirko. “Geographical Image of the World in the London Psalter Maps from the 13th Century.” *Zbornik Radova*, 69 (2021): 25-61.
- Güngör, Zeynep ve Mahir Serkan Macit. “Ortaçağ Tarih Yazıcılığı Üzerinde Fransız Haçlı Kaynaklarının Tesiri.” *Mediterranean Journal of Humanities* XIII (2023): 177-192.
- Hiatt, Alfred. “The Sawley Map (c. 1190).” *A Critical Companion to English Mappae Mundi of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, ed. Dan Terkla, Nick Millea, 112-126. Woodbridge: The Boydell Press, 2019.
- Higgins, Iain Macleod. “Defining the Earth’s Center in a Medieval ‘Multi-Text’: Jerusalem in The Book of John Mandeville.” *Text and Territory: Geographical Imagination in European Middle Ages*, ed. S. Tomasch, S. Gilles, 29-53. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- Hodgson, Marshall G. S. *İslam’ın Serüveni, Birinci Cilt: İslam’ın Klasik Çağı*. Çev. Berkay Ersöz, Ankara: Phoenix, 2021.
- İnan Aliyazıcıoğlu, Zeynep. “Orta Çağ Avrupa’sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye’cûc ve Me’cûc (Gog ve Magog) Halkının/Ülkesinin Tasviri.” *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* VII, sy. 1 (2021): 1-44.
- İnan Aliyazıcıoğlu, Zeynep. “Orta Çağ Avrupa’sında Çizilen Dünya Haritalarında (*Mappaemundi*) Meskûn Dünyanın Sınırları.” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 2 (2024).
- Levy-Rubin, Milka ve Rehav Rubin. “The Image of the Holy City in Maps and Mapping.” *City of the Great King: Jerusalem from David to the Present*, ed. N. Rosovsky, 352-379. Cambridge: Harvard University Press, 1996.
- Licini, Patrizia. “A Full Image of a Cultural Space: The Sawley *Mappa Mundi* as a Global Memory Hypertext.” *Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter, 11. Symposium des Mediävistenverbandes vom 14. Bis 17. März 2005 in Frankfurt an der Oder*, ed. U. Kniefelkamp, K. Bosselmann-Cyran, 470-489. Berlin: Akademie Verlag, 2007.
- McKenzie, Stephen. “Conquest Landmarks and the Medieval World Image: A Study in Cartography, Literature and Mythology.” Doktora Tezi, Adelaide Üniversitesi, 2000.
- Meurer, Peter H. “Cartography in the German Lands, 1450-1650.” *The History of Cartography, Volume 3: Cartography in the European Renaissance*, ed. D. Woodward, 1172-1245. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- Mittman, Asa Simon. “Reexamining the Vercelli Map.” *Ordinare il mondo. Diagrammi e simboli nelle pergamene di Vercelli*. ed. Timoty Leonardi and Marco Rainini, 159-182. Milan: Vita Pensiero, 2019.

- Möhring, Hannes. *Der Weltkaiser der Endzeit: Entstehung, Wandel und Wirkung einer tausendjährigen Weissagung*. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2000.
- Müller, Werner. *Die heilige Stadt: Roma quadrata, himmlisches Jerusalem und die Mythe vom Weltnabel*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1961.
- Münkler, Marina. *Erfahrung des Fremden: Die Beschreibung Ostasiens in den Augenzeugenberichten des 13. und 14. Jahrhunderts*. Berlin, Boston: Akademie Verlag, 2000.
- Özhanlı, Mehmet. "Side Apollon Kehanet Merkezi ve Omphalos Taşı." *Colloquium Anatolicum*, sy. 13 (2014): 261-272.
- Reichert, Folker. "Nabel der Welt, Zentrum Europas und doch nur Peripherie? Jerusalem in Weltbild und Wahrnehmung des späten Mittelalters." *Zeitschrift für Historische Forschung* 38, no. 4 (2011): 559-584.
- Reudenbach, Bruno. "Die Londoner Psalterkarte und ihre Rückseite: Ökumenekarten als Psalterillustration." *Frühmittelalterliche Studien* 32, no. 1 (1998): 164-181.
- Schnall, Jens Eike. "World Maps." *Handbook of Medieval Studies: Terms- Methods-Trends*, ed. Albrecht Classen, 2136-42. Berlin, New York: Walter de Gruyter 2010.
- Schmieder, Felicitas. "The Globe as Mappa Mundi? Reflections on Terrestrial Globes from around 1500." *Geography and Religious Knowledge in the Medieval World*, ed. Christoph Mauntel, 163-178. Berlin, Boston: De Gruyter, 2021.
- Schwarzbauer, Fabian. *Geschichtszeit: Über Zeitvorstellungen in den Universalchroniken Frutolfs von Michelsberg, Honorius' Augustodunensis und Ottos von Freising*. Berlin: Akademie Verlag, 2005.
- Serchuk, Camille. "Cartes et Chroniques: Mapping and History in Late Medieval France." *Cartography in Antiquity and the Middle Ages: Fresh Perspectives, New Methods*, ed. Richard J.A. Talbert ve Richard W. Unger, 257-276. Leiden, Boston: Brill, 2008.
- Uhden, Richard. "Die Weltkarte des Isidorus von Sevilla." *Mnemosyne* 3, no. 1 (1935): 1-28.
- Usta, Aydın. "Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri." *Belleten* 83, sy. 297 (2019): 439-468.
- von den Brincken, Anna-Dorothee. "Mappamundi." *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. J. Block Friedman ve K. Mossler, 363-366. New York, London: Routledge 2020.
- von den Brincken, Anna-Dorothee. "Jerusalem on medieval mappaemundi: A Site both historical and eschatological." *Studien zur Universal-*

- kartographie des Mittelalters*, ed. Thomas Szabó, 608-703. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008.
- von den Brincken, Anna-Dorothee. "Spuren der orientalischen Christenheit auf Karten des 12. bis 14. Jahrhunderts." *Studien zur Universal-kartographie des Mittelalters*, ed. Thomas Szabó, 668-682. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008.
- von den Brincken, Anna-Dorothee. "Oikoumene." *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. J. B. Friedman, K. M. Figg, 458. New York, London: Routledge 2000.
- von den Brincken, Anna-Dorothee. "Center of the Earth: Arin." *Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. J. B. Friedman, K. M. Figg, 103-104. New York, London: Routledge, 2000.
- Whittington, Karl. "The Psalter Map: A Case Study in Forming a Cartographic Canon for Art History." *Kunstlich* 34, no. 4 (2013): 19-26.
- Wickham, Chris. *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000*. London: Allen Lane, 2009.
- Winther, Rasmus Grønfeldt. "Cutting the Cord: A Corrective for World Navels in Cartography and Science." *The Cartographic Journal* 57, no. 2 (2020): 147-159.
- Woodward, David. "Reality, Symbolism, Time, and Space in Medieval World Maps." *Annals of the Association of American Geographers* 75, no. 4 (1985): 510-521.
- Woodward, David. "Medieval *Mappaemundi*." *The History of Cartography, Volume 1: Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*, ed. J. B. Harley ve D. Woodward, 286-370. Chicago, London: University of Chicago Press, 1987.
- Wright, John Kirtland. *The Geographical Lore of the Time of the Crusades: A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe*. New York: American Geographical Society, 1925.
- Wright, John Kirtland. *The Leardo Map of the World 1452 or 1453*. New York: American Geographical Society, 1928.

EKLER

Ek 1: Mappamundi türü haritalardaki merkez ve merkez simgeleri

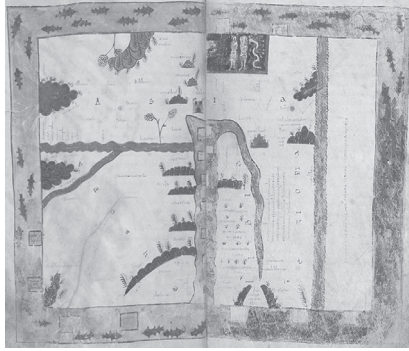
Sıra Sayısı	Harita	Çizildiği Tarih	Ekümenin Merkezi	Merkezin Simgesi
Harita 1	Beatus-Seu d'Urgell	X. yüzyıl	Akdeniz	---
Harita 2	Beatus-Morgan	X. yüzyıl	Akdeniz	---
Harita 3	Beatus-Girona	975	Akdeniz	---
Harita 4	Beatus-St. Server	XI. yüzyıl	Akdeniz	---
Harita 5	Beatus-el Burgo de Osma	1086	Akdeniz	---
Harita 6	Beatus-Silos	1091	Akdeniz	---
Harita 7	Beatus-Turin	XII. yüzyıl	Nil Nehri deltası	---
Harita 8	Beatus-Menchester	1175	Nil Nehri deltası	---
Harita 9	Beatus-Milan/One	XII. yüzyıl	Kutsal Topraklar	---
Harita 10	Beatus-Navarra	XII.-XIII. yüzyıllar	Akdeniz	---
Harita 11	Beatus-Las Huelgas	1220	Akdeniz	---
Harita 12	Beatus-San Andrés de Arroya	XIII. yüzyıl	Nil Nehri deltası	---
Harita 13	Isidore (Vatikan kodeksi)	775	Kudüs yakınları	Yıldız
Harita 14	Anglo-Sakson (Koton) Haritası	XI. yüzyıl	Akdeniz	---
Harita 15	Oxford Haritası	1110	Kudüs	Hac Simgesi
Harita 16	Münih-Isidore	1130-35	Sur	Kilise
Harita 17	Sawley Haritası (Mainzli Henry)	1180-XIII. yüzyıl	Delos	Ada
Harita 18	Vercelli Haritası	1217	Kudüs	Kilise
Harita 19	Londra Psalter Haritası	1230	Kudüs	İç içe geçmiş üç halka
Harita 20	Hereford	1300'ler	Kudüs	Dişli Çark

Sıra Sayısı	Harita	Çizildiği Tarih	Ekümenin Merkezi	Merkezin Simgesi
Harita 21	Evesham Haritası	1390'lar	Kudüs	Kilise
Harita 22	Saint-Denis Kroniği	XIII.-XV. yüzyıllar	Kudüs	İsa'nın Dirilişı
Harita 23	Ebstorf Haritası	1300-1350	Kudüs	İsa'nın Dirilişı
Harita 24	Ranulf Higden (Britanya Küt.)	XIV. yüzyıl	Kudüs	İsa'nın Lahiti
Harita 25	Andrea Bianco Haritası	1436	Kudüs	İsa'nın Dirilişı
Harita 26	Giovanni Leardo (1442)	1442	Kudüs	Kilise
Harita 27	Giovanni Leardo (1448)	1448	Kudüs	Kilise
Harita 28	Giovanni Leardo (1452)	1452	Kudüs	Kilise
Harita 29	Andreas Walsperger Haritası	1448'ler	Kudüs	Kilise
Harita 30	Rudimentum Novitiorum	1475	Kudüs	Kilise
Harita 31	Hans Rüst Haritası	XV. yüzyıl	Kudüs	Carmıhta İsa
Harita 32	Fra Mauro Haritası	1450'ler	Asya	Yazıt

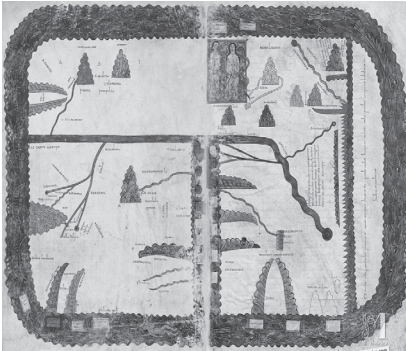
Ek 2: Haritalar ve Kaynakları

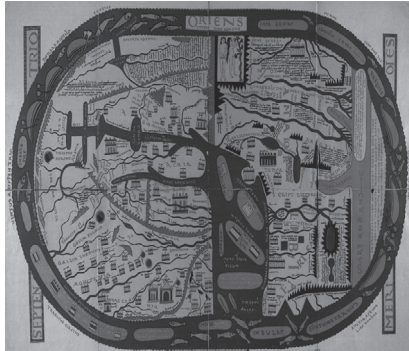
Harita 1: Beatus-Seu d'Urgell Nüshası
Kaynak: <https://books.openedition.org/psorbonne/docannexe/image/28444/img-2.jpg> (E.T. 12.01.2024)

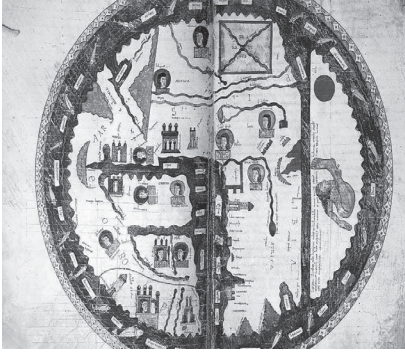
Harita 2: Beatus-Morgan Nüshası
Kaynak: <https://ica.themorgan.org/manuscript/page/19/110807> (E.T. 11.01.2024)

Harita 3: Beatus-Girona Nüshası
Kaynak: <https://www.moleiro.com/en/beatus-of-liebana-prints/-20.html#&gid=1&pid=0> (E.T. 11.01.2024)

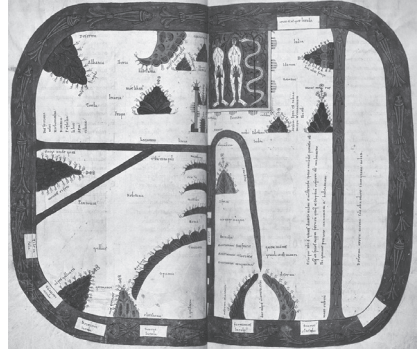

Harita 4: Beatus-St. Server Nüshası
Kaynak: <https://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/fullscreen/PPN637984323/80/> (E.T. 12.01.2024)

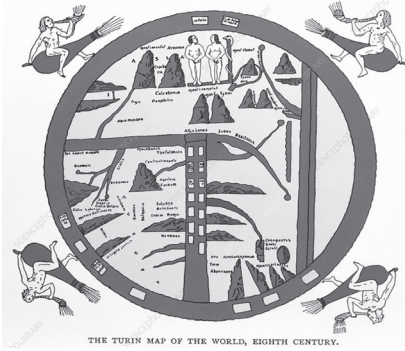
Harita 5: Beatus-el Burgo de Osma Nüshası

Kaynak: <https://garystockbridge617.getarchive.net/media/mapamundi-beato-da-catedral-de-el-burgo-de-osma-b185ff?zoom=true> (E.T. 11.01.2024)

Harita 6: Beatus-Silos Nüshası

Kaynak: <https://books.openedition.org/psorbonne/docannexe/image/28444/img-3.jpg> (E.T. 12.01.2024)

Harita 7: Beatus-Turin Nüshası

Kaynak: <https://worldhistorycommons.org/turin-beatus-map-world> (E. T. 12.01.2024)

Harita 8: Beatus-Menchester Nüshası

Kaynak: <https://www.digitalcollections.manchester.ac.uk/view/MS-LATIN-00008/95> (E. T. 11.01.2024)

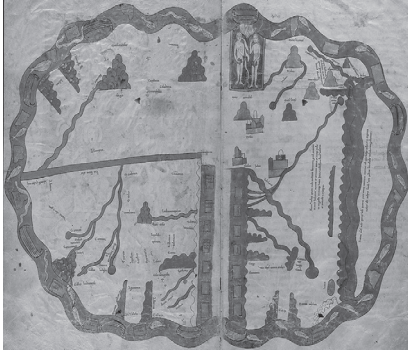
Harita 9: Beatus-Milan/One Beatus Nüshası

Kaynak: <https://www.myoldmaps.com/early-medieval-monographs/20726-milan-mapa-de-ona.pdf> (E.T. 12.01.2024)

Harita 10: Beatus-Navarra Nüshası

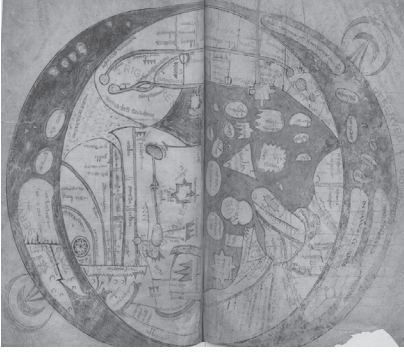
Kaynak: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105072186/f52.item> (E.T. 12.01.2024)

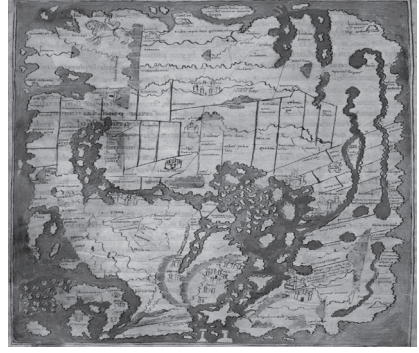
Harita 11: Beatus-Las Huelgas Nüshası
Kaynak: <https://www.themorgan.org/collection/Las-Huelgas-Apocalypse/10> (E. T. 12.01.2024)

Harita 12: Beatus-San Andrés de Arroya Nüshası
Kaynak: <https://picryl.com/media/mapa-mundi-do-beato-de-san-andres-de-arroyo-palencia-c-1220-34b779> (E.T. 12.01.2024)

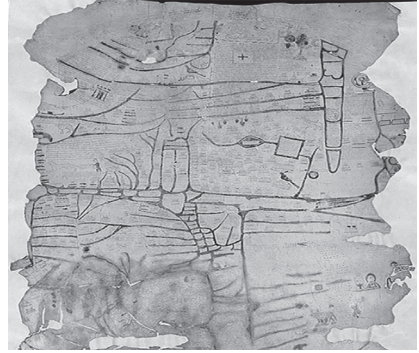
Harita 13: Isidore Haritası 775 (Vatikan Kodeksi)
Kaynak: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.6018/0131 (E.T. 17.03.2024)

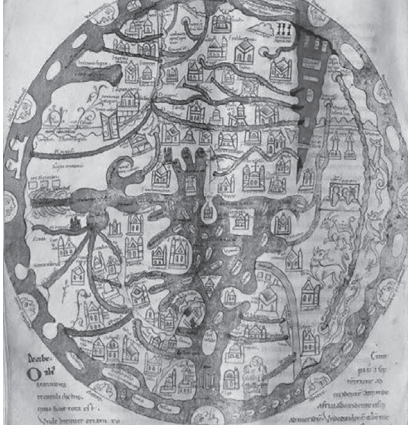
Harita 14: Anglo-Sakson (Koton) Haritası
Kaynak: <https://www.worldhistory.org/uploads/images/14124.png?v=1662861188> (28.12.2023)

Harita 15: Oxford Haritası (1110)
Kaynak: <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/66a78997-ab65-4059-a9d3-d08a0bba067c/surfaces/2f903dda-ee21-4b9f-bdc3-bc5aa102ac7c/> (E.T. 12.03.2024)

Harita 16: Vercelli Haritası
Kaynak: <https://mostre.museogalileo.it/framauro/it/mappae-mundi-m/1250-1280-mappa-mundi-di-vercelli.html> (E.T. 19.03.2024)

Harita 19: Londra Psalter Haritası
Kaynak: <https://www.worldhistory.org/uploads/images/14126.jpg?v=1700092926> (E.T. 25.12.2023)

Harita 20: Hereford Dünya Haritası
Kaynak: <https://www.atlasobscura.com/places/hereford-mappa-mundi> (E.T. 23.12.2023)

Harita 21: Evesham Haritası
Kaynak: <https://mitchestone.blogspot.com/2012/09/mappa-mundi-from-evesham-abbey-ca-1390.html> (04.04.2024)

Harita 22: Saint-Denis Kronigi
Kaynak: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8491792h/f1.item.zoom#> (30.12.2023)

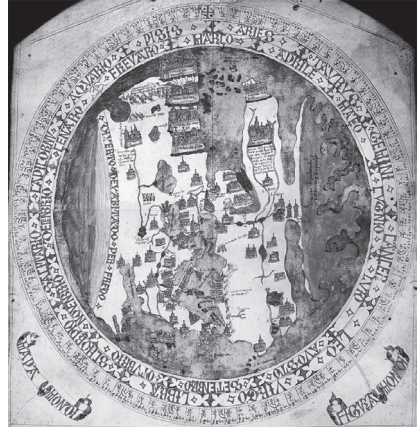
Harita 23: Ebstorf Haritası
Kaynak: <https://www.medieval.eu/wp-content/uploads/Ebstorf-map-small.jpg> (E.T. 29.12.2023)

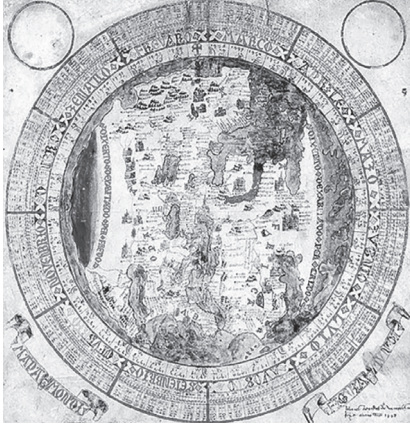
Harita 24: Ranulf Higden (Britanya Kütüphanesi)
Kaynak: <https://ramseyabbey.co.uk/ramsey-abbey-higden-world-map-ca-1350/> (E.T. 31.12.2023)

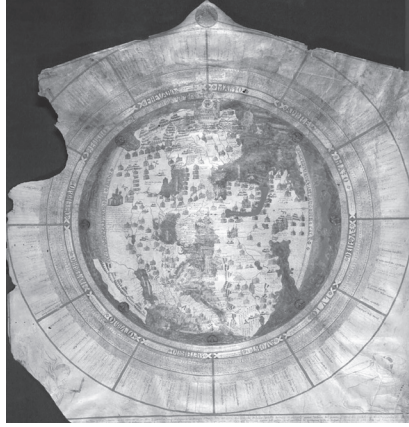
Harita 25: Andrea Bianco Haritası
Kaynak: <https://www.meisterdrucke.de/fine-art-prints/Andrea-Bianco/1058147/Map-of-the-world-by-sailor-cartographer-Andrea-Bianco-%2815th-century%29.html> (E.T. 05.01.2024)

Harita 26: Giovanni Leardo (1442)
Kaynak: <https://mostre.museogalileo.it/framauro/it/mappae-mundi-m/1442-giovanni-leardo.html> (E.T. 03.01.2024)

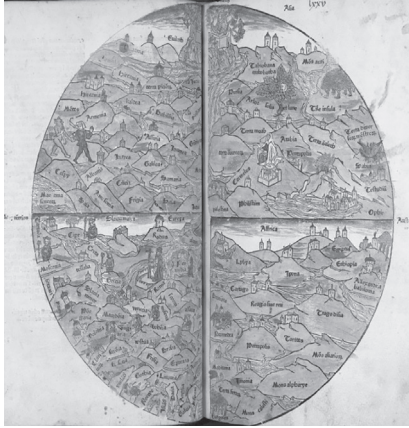
Harita 27: Giovanni Leardo (1448)
Kaynak: <https://mostre.museogalileo.it/framauro/it/mappae-mundi-m/1448-giovanni-leardo.html> (E.T. 03.01.2024)

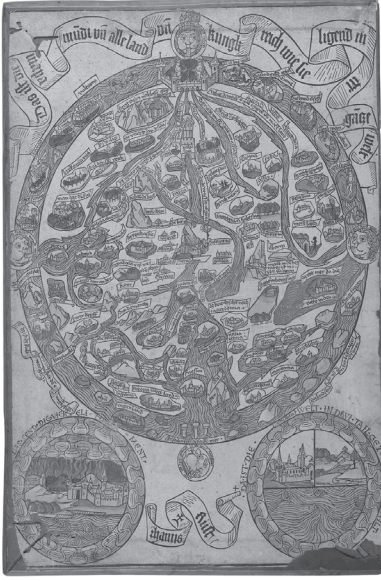
Harita 28: Giovanni Leardo (1452)
Kaynak: <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agdm/id/538/> (E.T. 03.01.2024)

Harita 29: Andreas Walsperger Haritası
Kaynak: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pa_lat_1362b/0001/image,info,thumbs (E.T. 05.02.2024)

Harita 30: Rudimentum Novitiorum
Kaynak: <https://oculi-mundi.com/collection/maps/SC-B-1475-Anon-Rudimentum-0?viewingMode=research> (E.T. 09.01.2024)

Harita 31: Hans Rüst Haritası
Kaynak: <https://www.themorgan.org/incunables/145336> (E.T. 11.01.2024)

Harita 32: Fra Mauro Haritası
Kaynak: <https://tr.z-library.se/book/22099073/570a3f/karta-fra-mauro-world-map-1450.html> (E.T. 05.01.2024)

THE CHANGING CENTER OF THE INHABITED WORLD IN *MAPPAEMUNDI* FROM ANTIQUITY TO THE LATE MIDDLE AGES

Abstract

The name of the world maps drawn in Europe in the Middle Ages is mappamundi. In addition to the geographical features of the world, mappaemundi also depict important events that have happened and will happen in the history of the world from creation to the end of time. As a matter of fact, mappaemundi are valuable sources reflecting the mental world of medieval Europe. Mappaemundi have three important types of sources: Ancient Greek and Roman classics, sacred texts and contemporary travelogues. In the world maps designed in the first millennium in accordance with the claims and views of the ancient Greek authors, the center of the ecumene is Delphi in the Greek Peninsula or the Mediterranean Sea according to the claims of the Roman Empire. In the call for the Crusades and during the Crusades, the claim that Jerusalem was the center of the world was reflected on many maps. Jerusalem-centered mappamundis encouraged the viewer to holy war. This study examines the changing center of the ecumene in world maps drawn in Europe from Antiquity to the Late Middle Ages.

Keywords: Mappamundi, ecumene, Jerusalem, Mediterranean, Delphi.